

# 110 LAT KRAJOZNAWSTWA POLSKIEGO

TRADYCJA I NOWE WYZWANIA



Polskie Towarzystwo  
Turystyczno-Krajoznawcze  
ul. Senatorska 11  
Warszawa



**Koncepcja wystawy**

Anna Becker-Kulińska, Maria Janowicz

**Opracowanie plansz**

Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego

Maria Janowicz

**Opracowanie plansz**

Polskiego Towarzystwa

Turystyczno-Krajoznawczego

Anna Becker-Kulińska

**Teksty do katalogu wystawy**

Jan Paweł Piotrowski

**Redakcja techniczna**

Monika Rozum

**Prace korekcyjne**

Szymon Bijak

**Projekt oraz opracowanie graficzne  
wystawy i katalogu**

Studio Graficzne Agata Cygańska

**Druk i oprawa katalogu**

Drukarnia Bagsbaar

**Organizatorzy wystawy**

Centralna Biblioteka PTTK

Komisja Krajoznawcza ZG PTTK

ul. Senatorska 11

00-075 Warszawa

[www.bibliotekapttk.pl](http://www.bibliotekapttk.pl)

**Copyright 2016**

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze  
w Warszawie

Materiały wykorzystane na wystawie i w katalogu pochodzą ze zbiorów Centralnej Biblioteki PTTK, Centrum Fotografii Krajoznawczej PTTK, Centralnego Ośrodka Turystyki Górskiej PTTK, Centrum Turystyki Wodnej PTTK, Ogólnopolskiego Centrum Szkolenia Podwodnego PTTK/CMAS, Zarządu Małajtkiem PTTK, spółek Karpaty PTTK, Mazury PTTK, Bieszczadzkie Hotele i Schroniska oraz z oddziałów PTTK i od osób indywidualnych.

ISBN 978 83 7005 593 6









1906

**110 LAT  
KRAJOZNAWSTWA  
POLSKIEGO**

**TRADYCJA I NOWE WYZWANIA**

2016



*Ziemia to karty księgi; czytaj ją, oglądaj jej obrazy.  
Poznaj swój kraj, abyś mógł go gorąco ukochać  
Poznaj swój kraj, abyś umiał w nim gospodarzyć.  
Kochaj każdy skrawek tej ziemi, każdego Polaka,  
Bo ziemia to twoja matka, a Polak to twój brat.*

Aleksander Janowski

Misją Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego i jego poprzedników – Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego (PTT) i Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (PTK) było i jest krzewienie krajoznawstwa wśród jak najszerszych rzesz społeczeństwa.

W 2016 roku mija 110 lat od utworzenia Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, które w czasach zaborów uzyskało zaszczytne miano Ministerstwa Polskości. W Roku Krajoznawstwa Polskiego przypominamy o dokonaniach naszych poprzedników z przekonaniem, że mogą być również inspiracją dla następców.

Jednym z wydarzeń jubileuszowych jest wystawa *110 lat Krajoznawstwa Polskiego. Tradycja i nowe wyzwania*, stanowiąca próbę udokumentowania niektórych działań krajoznawczych zapoczątkowanych przez PTK i rozwijanych przez PTTK w dostosowaniu do współczesnych wyzwań. Zapraszam do zapoznania się z tym wielopokoleniowym dorobkiem.

Serdecznie dziękuję wszystkim koleżankom i kolegom za włączenie się w całym kraju do organizacji wszelkich rocznicowych przedsięwzięć.

Prezes Zarządu Głównego PTTK  
*Roman Bargieł*



# Początki działalności Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego

W okresie zaborów na ziemiach polskich patrioci, a wśród nich krajoznawcy, którym leżało na sercu zjednoczenie kraju opanowanego przez wpływy zaborców, nieustannie podejmowali próby utworzenia organizacji, której misją byłoby integrowanie narodu poprzez krajoznawstwo.

Przepisy ustanowione przez zaborców uniemożliwiały tworzenie polskich organizacji turystycznych, dlatego w drugiej połowie XIX w. turystyką zajmowały się stowarzyszenia sportowe zrzeszające m.in. cyklistów i wioślarzy, podejmujące również działalność krajoznawczą. W 1906 r., w atmosferze pewnej odwilży po rewolucji 1905 r., powstały na ziemiach zaboru rosyjskiego warunki do formalnego utworzenia Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (PTK).

Mimo że w tym okresie naszego kraju nie było na mapach świata, nowa organizacja od samego początku akcentowała swój ogólnopolski charakter. Przejawem tej jedności był znak PTK, autorstwa Mikołaja Wisznickiego. Umieszczono w nim herby najważniejszych miast poszczególnych zaborów: Warszawy, Krakowa i Poznania oraz sylwetkę ruin zamku Ogrodzieniec położonego na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej.

Za inicjatora Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego uchodzi **Aleksander Janowski**, urzędnik kolei warszawsko-wiedeńskiej, nauczyciel, krajoznawca, autor przewodników i poradników popularyzujących krajoznawstwo.

W rzeczywistości współtwórców ruchu krajoznawczego było znacznie więcej, a reprezentowali oni różne dziedziny nauki i życia społeczno-gospodarczego.

Pierwszym prezesem PTK był (do 1910 r.) **Zygmunt Gloger**, ceniony historyk, badacz polskiej tradycji, autor monumentalnej *Encyklopedii staropolskiej*. Nauki przyrodnicze reprezentował **Kazimierz Kulwiec**, współzałożyciel czasopisma krajoznawczego *Ziemia*, prezes Ligi Ochrony Przyrody, obecnie patron Centralnej Biblioteki PTTK w Warszawie.

Dziennikarzem, aktorem, reżyserem, ale i działaczem oświatowym był **Karol Hoffman**, który też współpracował przy powstawaniu *Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego*. Natomiast **Mikołaj Wisznicki** był nie tylko krajoznawcą, ale również cenionym malarzem – batalistą. To jemu pierwsze wydawnictwa PTK zawdzięczały swoją efektowną szatę graficzną.

Wspaniałą kartę w dziejach PTK, a także późniejszego Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego zapisał **Mieczysław Orłowicz**, człowiek wszechstronny, prawnik, historyk sztuki, twórca Akademickiego Klubu Turystycznego we Lwowie (1906), organizator licznych wycieczek, autor bardzo licznych przewodników turystycznych. W okresie międzywojennym był twórcą państwowych struktur zarządzania turystyką.

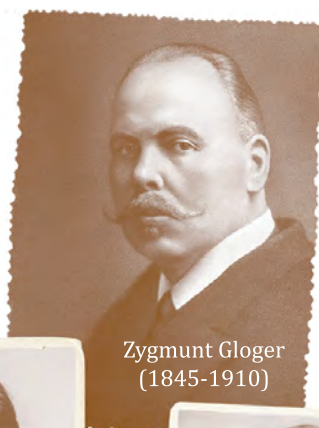


Za twórcę regionalizmu uważany jest **Aleksander Patkowski**, wybitny działacz PTK w Sandomierzu i Warszawie.

Natomiast **Leopold Węgrzynowicz** był organizatorem ruchu krajoznawczego młodzieży szkolnej, działaczem harcerskim, twórcą cennego czasopisma krajoznawczego *Orli Lot*.

Jednym z pierwszych badaczy rozwoju turystyki był wybitny geograf **Stanisław Leszczycki**, ostatni prezes Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego do 1950 r.

Po 1950 r. w szeregach PTTK działało również wielu wybitnych regionalistów, publicystów i przedstawicieli różnych dyscyplin nauki.



Zygmunt Gloger  
(1845-1910)



Kazimierz Kulwiec  
(1871-1942)



Aleksander Janowski  
(1866-1944)

*Przez poznanie - do umiłowania,  
a przez umiłowanie do czynów ofiarnych*

Aleksander Janowski

*- hasło to jest i dość zrozumiałe i na tyle silne,  
że poprzez najcięższe przeżycia  
i najgłębsze przeistoczenia ostać się może,  
zasługuje więc na miejsce dostojne  
i na codzienne - jak pacierz -  
i na uroczyste - jak modlitwa - głoszenie.*

Kazimierz Kulwiec, *Przeszłość i przyszłość krajoznawstwa polskiego*, *Ziemia*, R. 17, 1932 nr 6



Mikołaj Wisznicki  
(1870-1954)



Mieczysław Orłowicz  
(1881-1959)



Stanisław Leszczycki  
(1907-1996)



Karol Hoffman  
(1855-1937)

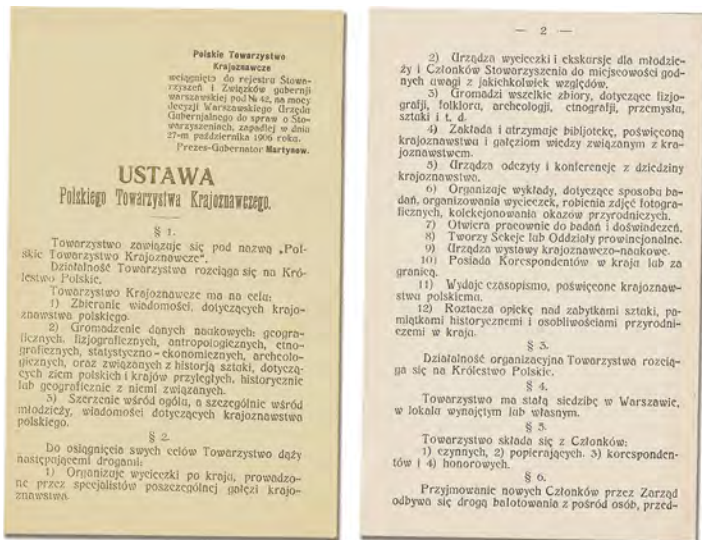




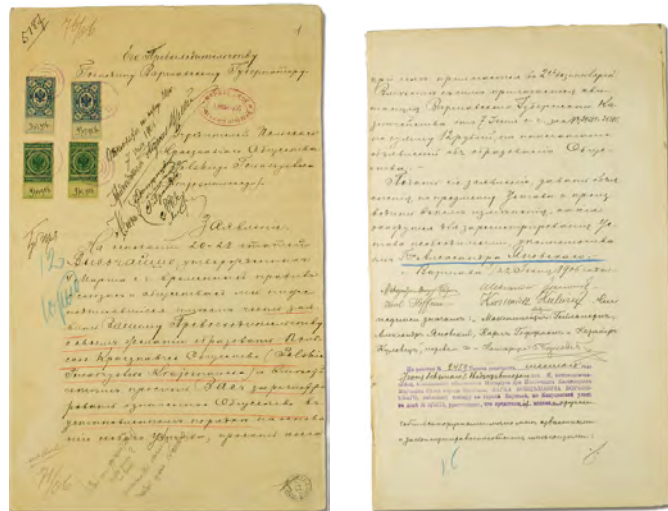
Gmach Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie przy ul. Krakowskie Przedmieście 66, gdzie w 1906 roku zapadła decyzja o utworzeniu Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. 3 grudnia 1982 roku wmurowano tablicę upamiętniającą to wydarzenie sprzed 75 lat. *Proj. K. Lipiński*



Dwujęzyczna legitymacja członkowska Mieczysława Halickiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego nr 172 z 1910 roku – z dwujęzycznym podpisem Aleksandra Janowskiego i Kazimierza Kulwiecia – z prawem do robienia zdjęć fotograficznych w miejscowościach i z gmachów nie zakazanych przez istniejące prawo. (ze zbiorów Muzeum PTTK w Radomiu)



Ustawa Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Statut organizacji, którą ... wciągnięto do rejestru Stowarzyszeń i Związków guberni warszawskiej pod No. 42, na mocy decyzji Warszawskiego Urzędu Gubernialnego do spraw o Stowarzyszeniach, zapadłej w dniu 27-m października 1906 roku.



Wniosek z 22 października 1906 roku do rosyjskiego gubernatora warszawskiego o rejestrację Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego z podpisami Aleksandra Janowskiego, Karola Hoffmana, Kazimierza Kulwiecia i Maksymiliana Heilperna.



## CELE TOWARZYSTWA

Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, ZAŁOŻONE W ROKU 1906 nakreśliło sobie zasadnicze cele:  
**GROMADZENIE I OPRACOWYWANIE** materiałów naukowych, dotyczących krajoznawstwa ziem polskich i krajów sąsiednich, historycznie lub geograficznie z nimi związanych,  
**POPULARYZACJĘ** wiadomości, dotyczących krajoznawstwa polskiego.  
**ROZBUDZANIE ZAMIŁOWANIA** do zwiedzania Polski i ułatwianie tego zwiedzania.  
**WSPÓŁUDZIAŁ W OCHRONIE PRZYRODY** ziem polskich, ich zabytków, krajobrazu i swojszczyzny.  
 Do osiągnięcia powyższych celów Towarzystwo dąży przez:  
**WYDAWANIE** i popieranie publikacji naukowych, literackich i artystycznych, odnoszących się do krajoznawstwa ziem polskich.  
**WYDAWANIE** czasopisma, poświęconego celom Towarzystwa.  
**ODCZYTY** i kursy z dziedziny krajoznawstwa, pokazy przezrocy i filmów krajoznawczych.  
**URZĄDZANIE WYSTAW** związanych z krajoznawstwem.  
**URZĄDZANIE** i prowadzenie muzeów krajoznawczych.  
**ZDJĘCIA KINEMATOGRAFICZNE** i fotograficzne ziem polskich.  
**GROMADZENIE BIBLIOTEK**, poświęconych krajoznawstwu i gałęziom wiedzy, z krajoznawstwem związanych.  
**GROMADZENIE ZBIORÓW**, fotografii, przezrocy, filmów, zwanymi Towarzystwa.



Folder Polskie Towarzystwo Krajoznawcze z 1933 r. *Proj. dr F. Uhorczak*

**REJESTRACJĘ PRAC NAUKOWYCH** i społecznych na ziemiach polskich podejmowanych i w zakresie krajoznawstwa wchodzących.  
**GROMADZENIE INFORMACJI** o wszelkich zbiorach publicznych i prywatnych.  
**ORGANIZACJĘ** wycieczek zbiorowych.  
**ZAKŁADANIE** domów wycieczkowych i schronisk.  
**POMOC** dla wycieczek krajoznawczych ludowych i szkolnych.  
**PRZYGOTOWYWANIE PRZEWODNIKÓW** po poszczególnych miejscowościach.  
**UTRZYMYWANIE BIUR INFORMACYJNYCH**, względnie delegatów wszędzie, gdzie to okaże się potrzebnym.  
**STARANIE O UDOGODNIENIA KOMUNIKACYJNE**, administracyjne i finansowe dla ruchu wycieczkowego w Polsce.  
**UTRZYMYWANIE STOSUNKÓW** z polskimi i obcimi towarzyszami o celach pokrewnych.  
**POPIERANIE WSZELKICH PRAC**, będących w związku z celami Towarzystwa.  
 Organem zwierzchnim całego Towarzystwa jest RADA GŁÓWNA z siedzibą w Warszawie, ul. Karowa 31. Rada kieruje całokształtem prac Towarzystwa, powołuje do życia i zatwierdza nowe Oddziały, kontroluje działalność Oddziałów, zwołuje Zjazdy Delegatów.  
 Zakreślone statutem zadania wypełnia Towarzystwo na całym terenie Rzeczypospolitej Polskiej przez swe **ODDZIAŁY**, których siedziby są następujące:  
 1. Białystok — Pałacowa 3. Prezes K. Kosiński.  
 2. Brześć n/Bugiem—ul. Krzywa 21. Prezes J. Jabłoński.  
 3. Bydgoszcz — ul. Paderewskiego 7. Prezes K. Fiedler, redaktor.

*Role, jaką spełniała przedtem tylko poezja romantyczna, krajoznawcy wzbogacili nowym motywem: dźwiganie ducha przez miłość do ziemi. Miłości tej wyrazem było dążenie do zespolenia całego obszaru narodowego, ujęte w symbol graficzny znaku, który jedną stalową obrczą obejmował herby Warszawy, Krakowa i Poznania. Ustanowiło go Polskie Towarzystwo Krajoznawcze w roku 1906.*

Artur Górski, *Ideologia krajoznawstwa, Ziemia*, nr 23-24 z 5 grudnia 1926 r.

ADRESY SIEDZIB WŁADZ CENTRALNYCH (CENTRALA, ZARZĄD GŁÓWNY, RADA GŁÓWNA) POLSKIEGO TOWARZYSTWA KRAJOZNAWCZEGO OD POWSTANIA DO POŁĄCZENIA Z POLSKIM TOWARZYSTWEM TATRZAŃSKIM W POLSKIE TOWARZYSTWO TURYSTYCZNO-KRAJOZNAWCZE W WARSZAWIE

Fot. G. Orłowska-Rybicka







Stanisław Thugutt  
(1873-1941)



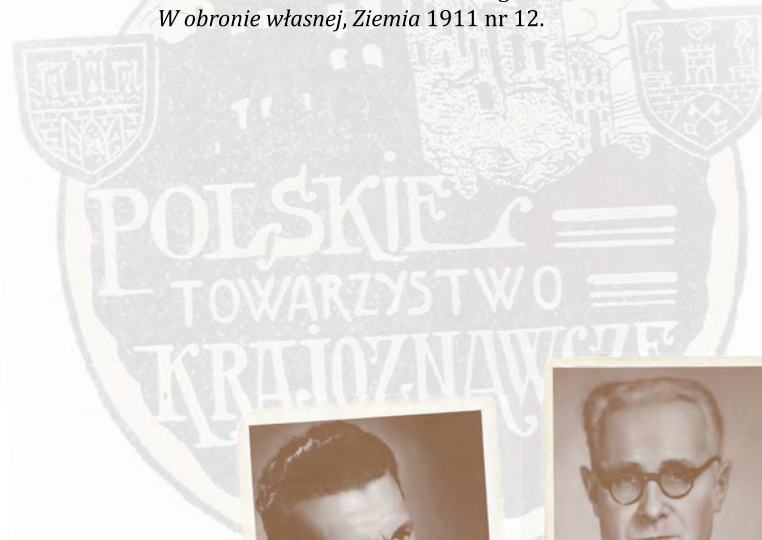
Leopold Węgrzynowicz  
(1891-1960)

*My na kraj chcemy patrzeć [...] nie jak miłośnicy na muzeum pamiątek, nie jak zbieracz osobliwości, i nie jak przyrodnik, ekonomista czy etnograf, tylko jak patrzeć powinien Polak, który chce wiedzieć o ziemi swej wszystko i któremu wszystko jest drogie.*

Stanisław Thugutt,  
W obronie własnej, Ziemia 1911 nr 12.



Portret zbiorowy członków Zarządu PTK z 1910 roku.



Feliks Kanclerz  
(1908-1969)



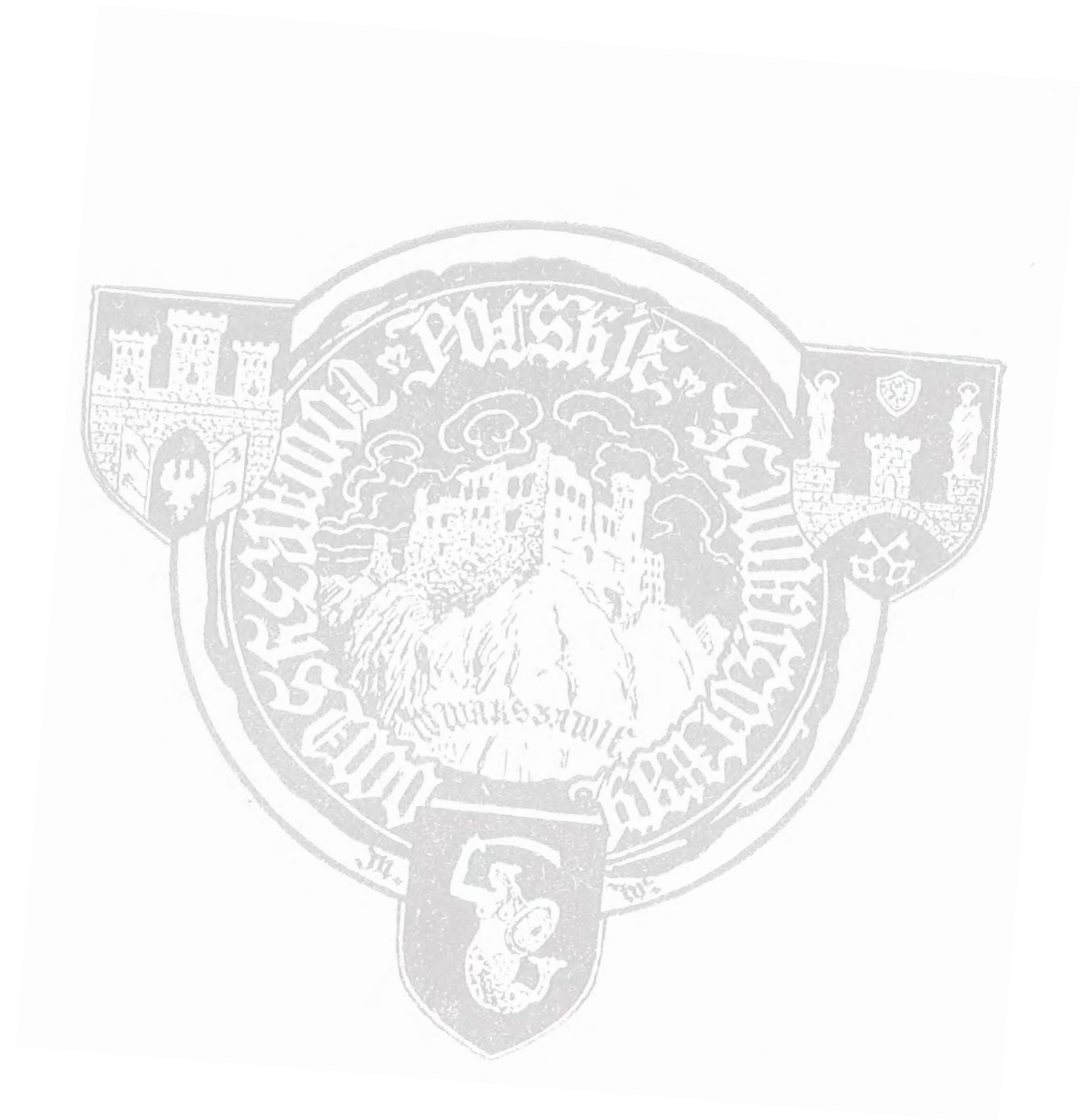
Stanisław Lenartowicz  
(1890-1968)



Aleksander Patkowski  
(1890-1942)



Kazimierz Staszewski  
(1897-1968)





# Od PTK do PTTK

Przed powstaniem Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK) na ziemiach polskich istniały różne organizacje turystyczne, a do najważniejszych należały Polskie Towarzystwo Tatrzańskie (założone w 1873 r.) i Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (założone w 1906 r.). Już w 1932 r. prowadzone były rozmowy o zjednoczeniu tych stowarzyszeń i nawet pojawiła się nazwa Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, ale idea ta nie została wówczas zrealizowana.

Do tej inicjatywy powrócono w 1950 r. Choć znaczna część działaczy pojmowała sens zjednoczenia, to jednak podjęta odgórnie przez ówczesne władze decyzja o połączeniu organizacji nie we wszystkich kręgach była akceptowana.

Jak wspominali ówcześni członkowie PTT i PTK, obawiano się likwidacji stowarzyszeń, określanych przez sterującą władzę jako organizacje burżuazyjne, wsteczne – nieodpowiadające nowemu „jedynie słusznemu” ustrojowi. Zarzucano tym organizacjom rzekomą elitarność, a w nowej rzeczywistości było miejsce jedynie dla turystyki masowej, kierowanej do szerokiej rzeszy społeczeństwa. Planowano upaństwowienie majątku PTT i PTK, odebranie schronisk i domów wycieczkowych. Próby organizowania imprez turystyki kwalifikowanej przez tworzone na wzór radziecki placówki kultury nie powiodły się, ponieważ struktury te były do tego rodzaju działań zupełnie nieprzygotowane.

Mając przed sobą dwie możliwości: albo całkowitą likwidację ruchu turystyczno-krajoznawczego, albo podporządkowanie się nowej władzy, wybrano tę drugą drogę, dążąc jednak, aby w nowym towarzystwie sięgać jak najszerzej do dobrych tradycji oraz by kontynuować dawne idee, oczywiście w tolerowanych granicach.

Choć w 1950 r. nie wszyscy działacze znaleźli sobie miejsce w zjednoczonym Towarzystwie, to jednak znaczna ich część niekiedy nieformalnie nadal je wspierała, by po październikowej odwilży 1956 r. szerzej włączyć się do działań PTTK, które – jak pokazał czas – nie sprzeniewierzyło się szlachetnym ideom. Pisze o tym szeroko zasłużony historyk ruchu krajoznawczego, Wanda Skowron, w kolejnych tomach *Studiów i materiałów z dziejów krajoznawstwa polskiego*.





**Pomówmy o historii powstania PTTK** raz jeszcze przed zbliżającym się Jubileuszem 60-lecia Towarzystwa. Mało kto dziś pamięta, że idea połączenia – fuzji PTT i PTK jest znacznie wcześniejsza niż okres powojenny czy apogeum stalinizmu w Polsce. Rozmowy dwustronne obu Towarzystw toczyły się od roku 1932. Uważano, że wzmocni i rozszerzy to możliwości obu środowisk, pozwoli pełniej zaistnieć w „przemysle turystycznym” wspieranym przez władze II Rzeczypospolitej. Do wybuchu II wojny światowej rozwiązano i uzgodniono wiele problemów pozwalających realnie myśleć o zjednoczeniu sił oprócz nazwy nowej, a niosącej dorobek obu Towarzystw, organizacji.

Po zakończeniu II wojny światowej – już w 1945 roku – powrócono do przerwanych rozmów. Ten stan rzeczy dokumentuje Księga Protokołów PTK 1945/1950 (Archiwum PTTK, Kat. A, 198) gdzie odnajdujemy 27 zapisów o prowadzonych rozmowach. Broniąc się przed ewentualnymi pomówieniami o fałszerstwo warto wiedzieć, iż Księga Protokołów pisana odręcznie w sposób ciągły jest całością intro-ligatorską. (Wykaz protokołów, z posiedzeń Prezydium oraz Zarządu Głównego PTK tam zamieszczonych, na których omawiano fuzję można odnaleźć w I tomie „Studiów i materiałów z dziejów krajoznawstwa polskiego” Warszawa 2006 s. 127).

Czas, w którym powstało PTTK był dramatyczny dla kraju, a dla organizacji z tradycjami obrony tożsamości Polaków niebezpieczny. Wiele z nich wtedy rozwiązanych, nigdy się już nie odrodziło. Jednak odpowiedzialna praca i działanie środowisk kierowniczych PTT i PTK rozumiejących zagrożenie pozwoliło uratować, w znacznej części, wielopokoleniowy dorobek.

Alternatywą było powstanie organizacji turystyczno-krajoznawczej opartej na modelu radzieckim z do końca podyktowanym składem osobowym władz. Organizacja tego typu powstać musiała ponieważ była zapisana w programie polityki społecznej narodów Związku Radzieckiego i krajów satelickich. W modelu tym nie istniało wyodrębnienie turystyki od sportu.

Język tamtego czasu – w oficjalnych wystąpieniach – obcy mentalnie dla polskiego ucha, wręcz niestrawny, wielokrotnie niesprawiedliwy wzmagał wrażenie, iż fuzja następuje jedynie pod przymusem. Można powiedzieć, że było to nieszczęśliwe zderzenie rzeczywistych potrzeb i dążeń z rzeczywistością zniewolonego kraju. Warto też zauważyć, że szeregowi członkowie, nawet wybitni, ale nie włączeni bezpośrednio w prace zjednoczeniowe nie mogli być informowani o wszystkich działaniach, aby u progu „nie spalić” zamysłu ratowania przestrzeni wolności – takiej, jaka wtedy była dostępna – w przyszłym działaniu. Wreszcie aby nie dopuścić do odebrania majątku i pól działania, a takie zakusy były.

Planowano, aby majątek (bazę) i kierunki działania turystycznego (obsługę ruchu turystycznego z wielkimi imprezami) przekazać Przedsiębiorstwu Państwowemu „ORBIS”. Biblioteki natomiast miały być przekazane do bibliotek miejskich. To niebezpieczeństwo wystąpiło jeszcze raz w pierwszej kadencji PTTK, ale również zostało zażegnane.

Wreszcie sam akt fuzji. Trzeba nań patrzeć uwzględniając ówczesne prawo. Bez zamknięcia działalności obu Towarzystw nie można było przystąpić do powołania wspólnej organizacji, ale należy też pamiętać, iż na uprawomocnienie uchwał Zjazdów PTT i PTK o zakończeniu działalności potrzeba było trzech dni. Tymczasem Zjazd Połączeniowy (bo tak go nazwano) miał miejsce już dnia następnego 17.XII.1950 r. Taki „mały” prawny wybieg, ale w związku z nim nie można dziś mówić, że Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze powoływały prywatne osoby.

Czy wszyscy byli przekonani o słuszności decyzji, czy wszyscy do końca rozumieli wielkość zagrożenia i o jaką stawkę idzie gra? Nie, i dziwnym byłoby gdyby było inaczej. Dziś piszący w opozycji do połączenia Towarzystw nieodmiennie podają dwa nazwiska wielce zasłużonych osób L. Węgrzynowicza i M. Orłowicza, którzy nie przystąpili do PTTK, nazywając ich „ikonami krajoznawstwa”. Nie znaczy to jednak, że trwale odeszli od pracy w Towarzystwie. I tak dla przykładu tylko nazwisko M. Orłowicza odnajdujemy w składzie 37-osobowej Komisji Krajoznawczej pod przewodnic-

twem St. Lenartowicza, powołanej z inicjatywy Prezydium ZG PTTK w styczniu 1957 r., L. Węgrzynowicza walczącego na łamach organu Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego „TURYSTA” o powrót do struktur Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej w XXX-lecie ich powstania (1957 nr 5, s. 7). A na uroczystościach jubileuszowych w Warszawie 2.XII.1956 r. obaj przyjmowali Złotą Odznakę PTTK. Szkoda tylko, że przeciwnicy – może lepiej powiedzieć krytycy – połączenia PTT z PTK nie znają dalszych losów społecznych obu działaczy, jak również nie zauważają i nie piszą o innych wybitnych, którzy podjęli trud pracy w nowej organizacji o ogromnych tradycjach. Zdumiewa owa nierównocенność ocen ludzkich postaw.

Pozostaje jeszcze powiedzieć o związkach sportowych i klubach, których kadra, po ich likwidacji, weszła do PTTK wzbogacając propozycję programową Towarzystwa o nowe specjalności turystyki kwalifikowanej. Trzeba też dodać – o czym również zanikła pamięć – że w PTTK znaleźli miejsce starzy, zasłużeni, a odsunięci działacze tych związków i klubów ofiarowując nowej organizacji swoje doświadczenie i prace. Po 1956 r. powróciły do życia społeczne związki sportowe nastawione jednak na sport wyczynowy. W Towarzystwie turystyka kwalifikowana zajęła znaczącą pozycję przyciągając w sposób szczególny młodzież, już trzeciego pokolenia, zasilającego szeregi członków.

Wanda Skowron

(Komisja Historii i Tradycji PTTK, 2009)







# Wydawnictwa

W czasach braku dzisiejszych środków łączności książki, czasopisma, biuletyny wewnętrzne były nie tyle podstawowym, ale nieraz i jedynym możliwym środkiem oddziaływania na społeczeństwo. Ponieważ celem Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, było pozyskiwanie kolejnych entuzjastów turystyki, dlatego też tak znaczną uwagę przykładano do szeroko rozumianej działalności edytorskiej, podejmowanej zarówno przez Zarząd Główny, jak i oddziały Towarzystwa.

Publikacje PTK miały bardzo zróżnicowaną grupę odbiorców. W *Roczniku PTK* zamieszczano wyniki badań naukowych, ale też treści bardziej popularnych odczytów krajoznawczych, artykuły metodyczne oraz kroniki działalności oddziałów.

Tylko w pierwszym dziesięcioleciu PTK wydało blisko 50 publikacji w łącznym nakładzie przekraczającym 100 tysięcy, nie licząc ponad 800-tysięcznego nakładu pocztówek, co było w tamtych latach znaczącą wielkością. W 1910 r. ukazało się czasopismo krajoznawcze *Ziemia*, które mimo rozlicznych metamorfóz i niezależnych od Towarzystwa przerw w ukazywaniu się, jest nadal jednym z najważniejszych i najstarszych periodyków PTTK. W latach 1920-1950 ukazywało się również cenione czasopismo młodzieżowe *Orli Lot*. Wartościowym czasopismem naukowym PTK był *Pamiętnik Fizjograficzny*.

Do dorobku o historycznej randze należy zaliczyć *Słownik Geograficzny Państwa Polskiego* i *Monografię Wisły*.

Natomiast serie wydawnicze służyły popularyzowaniu turystyki i krajoznawstwa w szerokim gronie społeczeństwa. Przewodniki takich cykli jak: *Biblioteczka Krajoznawcza*, *Biblioteczka Wycieczkowa* czy *Biblioteka Turystyczna* bardzo często prowadziły w okolicy stosunkowo mało znane, przyczyniały się do

rozwoju turystyki, pomnażania kręgów turystów, ale też i organizatorów turystyki. Dużą rolę odgrywały opracowania o charakterze metodycznym.

Działalność wydawnicza nadal jest ważnym zadaniem oddziałów i Zarządu Głównego PTTK. Dziś dostęp do nieskrępowanej przez cenzurę informacji jest powszechny. Nie brakuje tak kiedyś poszukiwanych przewodników, a zwłaszcza dokładnych map turystycznych. Jednak wciąż poszukiwana jest literatura turystyczno-krajoznawcza najwyższego poziomu. Autorami, recenzentami lub inicjatorami tych publikacji są w wielu przypadkach działacze PTTK. Mają oni w dorobku obok przewodników, inwentaryzacji krajoznawczej Polski, niezmiernie cenne kanony krajoznawcze Polski i poszczególnych województw wydawane w postaci książek, płyt CD i aplikacji internetowych. Inicjatywy wydawnicze towarzyszą również sesjom i sympozjom krajoznawczym.

Propagowaniu dobrej książki turystyczno-krajoznawczej od lat służą spotkania w ramach Forum Publicystów Krajoznawczych organizowanego przez Wielkopolski Klub Publicystów Krajoznawczych PTTK oraz Ogólnopolskie Przeglądy Książki Krajoznawczej i Turystycznej.

Towarzystwo dba o przepływ informacji, umieszczanych na stronach internetowych Zarządu Głównego, komisji i oddziałów. Czasopismem wewnętrznym Towarzystwa jest *Gościniec PTTK*, zawierający cenne informacje o podejmowanych inicjatywach. Również oddziały i niektóre koła PTTK są inicjatorami i wydawcami regionalnych periodyków krajoznawczych. Do najstarszych, nadal ukazujących się należą m.in.: *Na Sieradzkich Szlakach*, *Wędrowiec Małopolski* z Rzeszowa, czy też łódzki *Wędrownik*.



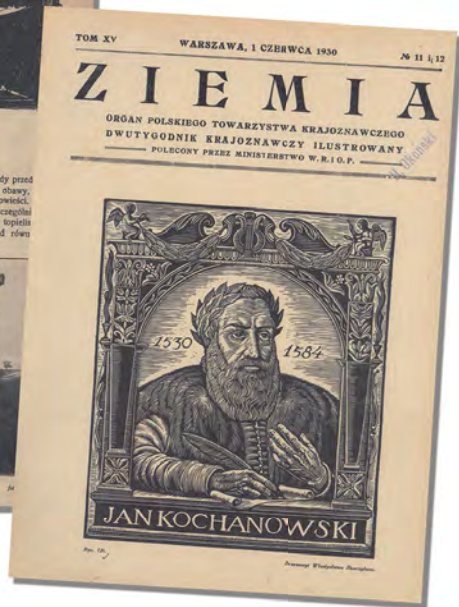
Na uwagę zasługują tomy *Studia i materiały z dziejów krajoznawstwa polskiego*, wydawane z inicjatywy Komisji Historii i Tradycji Zarządu Głównego PTTK. To zarówno dowód szacunku dla przodków tworzących Towarzystwo, jak też pokazanie dawnych dobrych praktyk, które mogą być inspiracją dla współczesnych krajoznawców i szansą pozyskiwania nowych dróg działania dla kontynuatorów.



W roku 1920 czasopismo młodzieżowe Towarzystwa otrzymuje nazwę *Orli Lot*, stając się forum programowym dyskusji i dociekań badawczych. Zamieszczali w nim artykuły wybitni uczeni i młodzi entuzjaści krajoznawstwa. Pismo ukazywało się w latach 1920-1939 i 1947-1950. Redaktorem pisma od powstania do 1950 r. (z przerwami) był Leopold Węgrzynowicz.



Strona tytułowa pierwszego numeru *Ziemi* z 1 stycznia 1910 roku. Na fotografiach: „Kamień Filaretów” z uczestnikami wycieczki PTK i kamień spod Maciejowic. Pierwszym redaktorem naczelnym *Ziemi* był Kazimierz Kulwiec, a autorem winiety tytułowej Mikołaj Wisznicki.



Strona tytułowa *Ziemi* z 1 czerwca 1930 roku, z podtytułem polecającym pismo przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Na okładce portret Jana Kochanowskiego dłuta Władysława Skoczylasa.



Informator PTK 1933 r.





*Periodyki*



*Poradniki i kanony*



*Książki krajoznawcze*



Spotkanie członków Wielkopolskiego Klubu Publicystów Krajoznawczych u Senatora RP Włodzimierza Łęckiego.



Laureaci XXIII Ogólnopolskiego Przeglądu Książki Krajoznawczej i Turystycznej z gościem honorowym Barbarą Wachowicz.

Stoisko XXIV Przeglądu Książki Tour Salon 2015.





# Pocztówki



Pierwsza pocztówka wydana przez Centralę PTK w 1907 roku.  
Proj. M. Wisznicki



Pocztówka wydana w 1948 roku przez Centralę PTK z serii *Ziemie Odzyskane*.



Pocztówka wydana w 1909 roku przez Centralę PTK z II serii *Zamki Polskie*. Będzin.  
Proj. M. Wisznicki

# Serie wydawnicze



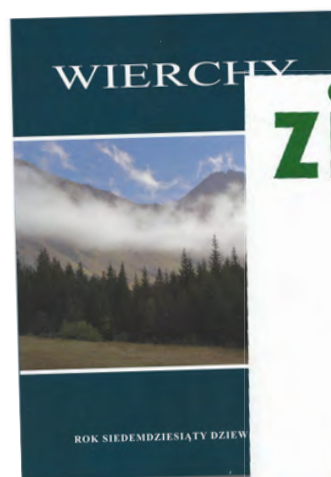
Roczniki PTK (publikowane nieregularnie) do dziś są bezcennym źródłem informacji o działalności organizacji.



W roku 1916, pragnąc uczcić dziesięciolecie istnienia PTK, podjęto decyzję o wydaniu wielotematycznego dzieła zatytułowanego *Monografia Wisły*.

*Pamiętnik Fizjograficzny* wydawany od roku XXI do XXIV przez Komisję Fizjograficzną Towarzystwa, sygnowany był znakiem organizacyjnym Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (wydawca Kazimierz Kulwiec).

*Słownik Geograficzny Państwa Polskiego i ziem historycznie z Polską związanych* pod red. prof. Stanisława Arnolda.



Periodyki PTTK

# WYCIĘCZKA JUBILEUSZOWA

POLSKIEGO TOWARZYSTWA KRAJOZNAWCZEGO

4-VI 1907-1967



# PUSZCZA KAMPINOSKA



# Wycieczki

Motywy wstępowania w szeregi Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego była chęć jak najlepszego poznawania podzielonego przez zaborców kraju, ale też charakterystyczna dla krajoznawców wrodzona potrzeba przekazywania tej wiedzy innym.

Poznawanie było i jest nadal możliwe drogą pozyskiwania cennych informacji w bibliotekach, prasie, a wraz z postępem techniki także dzięki innym, coraz nowocześniejszym środkom przekazu. Jednak prawdziwe poznanie jest możliwe jedynie drogą autopsji, a hasło „zwiąż to, o czym przeczytałeś – przeczytaj o tym, co zamierzasz zwiedzić” jest zawsze aktualne.

Organizatorzy pierwszych zbiorowych wycieczek wywodzący się z szeregów PTK, przywiązywali dużą wagę do przygotowania programów krajoznawczych. Uczono turystów-krajoznawców m.in. o tym, w jakiej kolejności poznawać nieznaną miejscowość, poczynając np. od obejrzenia widoku z wieży, zza rzeki, nie zapominając o chwili zadumy na miejscowym cmentarzu, pochyleniu się nad prochami przodków, ale i o refleksji nad ich dokonaniem.

Wbrew temu, co usiłowano niekiedy twierdzić w latach 50. XX w. już pierwsze wycieczki Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, nie były przedsięwzięciem elitarnym, lecz dostępnym dla całego społeczeństwa. Trasy prowadziły statkiem do Puszczy Kampinoskiej (1907 r.), ujścia Pilicy w rejonie Warki (1908 r.), a w kolejnych latach m.in. do Otwoczek Wielkiego, Raszyna i Falent, Czerska i Góry Kalwarii. W niektórych wycieczkach uczestniczyło nawet ponad 1000 osób.

Po 1945 r. zgodnie z oficjalnymi zaleceniami podjęto akcję organizacji wycieczek masowych, dofinansowywanych przez władze, starając się jednak by masowość nie wpłynęła

na osłabienie poziomu merytorycznego tych przedsięwzięć.

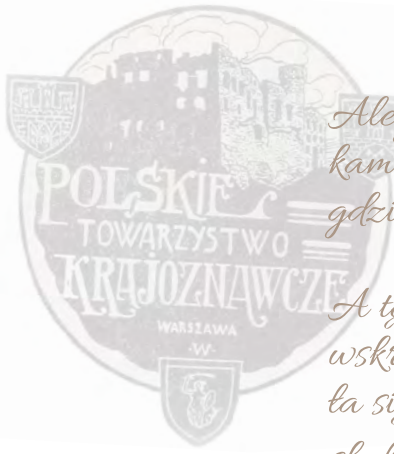
W Polskim Towarzystwie Turystyczno-Krajoznawczym organizacja wycieczek jest nadal jednym z ważniejszych zadań działalności statutowo-programowej. Obok popularnych wycieczek pieszych – nizinnych i górskich, pojawiły się z czasem imprezy, w których udział wymagał posiadania coraz większej wiedzy i umiejętności.

Propagując te formy turystyki kwalifikowanej (nazwa zrodziła się w 1953 r. w szeregach PTTK) Towarzystwo organizuje m.in. imprezy jeździeckie, kajakowe, żeglarskie, podwodne, narciarskie, wspinaczkowe, speleologiczne, motorowe czy zawody na orientację. Dużą rolę odgrywa działalność szkoleniowa i popularyzatorska kierowana zarówno do kadry, jak i uczestników imprez. Zgodnie z tradycją wywodzącą się jeszcze z kręgów PTK i kontynuowaną twórczo przez PTTK, organizatorzy tych wydarzeń przywiązują dużą wagę do zapewnienia wartościowych programów krajoznawczych.

W 2015 roku zorganizowano 20 891 takich wycieczek i imprez z udziałem 594 112 osób. Nadal królują wycieczki i imprezy piesze nizinne (5918 wycieczek, 247 870 uczestników) oraz górskie (odpowiednio 4592 i 126 911), coraz popularniejsze stają się imprezy kolarskie (odpowiednio 3718 i 78 933).

Promocji turystyki służy rozbudowany system odznak krajoznawczych i turystyki kwalifikowanej, które można zdobywać po spełnieniu warunków regulaminowych.





*Ale ja bym pragnął, żeby chłopcy ze wsi nie ciskali do celu kamieniami, druzgocąc kamienną nad bramą tablicę, gdzie jeszcze można było odczytać napis:*

*Severinus Boner de Balicze et Ogrodzieniecz.*

*A tę opiekę, a raczej to poczucie miłości i dumy można i trzeba wskrzesać w milionach, które muszą znać swój kraj. Tak urodziła się myśl o Towarzystwie Krajoznawczym. Tam, gdzie urwiste skały wieńczą baszty Bojerowego zamczyska.*

Aleksander Janowski na 30-lecie Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, *Ziemia* 1936 nr 5.



Wycieczka PTK ok. 1909 roku. Pierwszy od prawej Józef Kołodziejczyk, czwarta – Regina Danyszówna, w środku – Mikołaj Wisznicki. (Repr. z *Turysty* nr 12 z 1956 roku)



Bilet Komisji Wycieczkowej PTK z 1919 roku.



Członkowie PTK w Łysogórze, oparci o drzewo z prawej Aleksander Janowski, z lewej Mikołaj Wisznicki.



Stylowe a zarazem typowe zdjęcie pamiątkowe z koedukacyjnej wycieczki PTK, ostatni z prawej Mikołaj Wisznicki. Fot. Archiwum CFK PTTK

*"(...) Wobec licznych zapisów i niemożności porozumiewania się, w ostatniej chwili p o s t a n o w i o n o, raz na zawsze, odbywać wycieczki w terminie zdecydowanym, bez względu na pogodę. Drugie ważne postanowienie stanowi, że Towarzystwo nie może zajmować się sprawą żywności, i każdy uczestnik musi sam zaopatrzyć się w zapasy. Organizatorowie ułatwiają przejazd, wyrabiają pozwolenia, udzielają objaśnień naukowych."*

(Z diariusza wycieczkowego PTK - 1907)





Fot. A. Wiśniewski



Fot. W. Grodzki



Fot. Archiwum WSSTO



Fot. M. Maśliński



Komisje społeczne Zarządu Głównego PTTK są organizatorami centralnych i ogólnopolskich wędrowek turystów oraz rajdów i zlotów kadry przodowniczej, instruktorskiej i przewodnickiej. Tradycja organizacji tych imprez jest długa. W 2016 r. warto odnotować m.in.: 65. Centralny Zlot Turystów Kolarzy, 59. Ogólnopolski Zlot Przodowników Turystyki Pieszej, 57. Ogólnopolski Wysokokwalifikowany Rajd Pieszy, 56. Międzynarodowy Splyw Kajakowy Pojezierzem Brodnickim, Drwęcą i Wisłą, 55. Ogólnopolski Zlot Sudeckich Przodowników Turystyki Górskiej, 52. Centralny Rajd Turystyczny Wojska Polskiego na Orientację, 46. Centralny Zlot Krajoznawców, 30. Seminarium Krajoznawcze Wojska Polskiego.





Członkowie PTK na wycieczce w Puławach – 1911 r.  
Fot. Archiwum CB PTTK

**USTAWA**  
Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, & 2:  
„Do osiągnięcia swych celów Towarzystwo dąży następującymi drogami:  
**1) Organizuje wycieczki po kraju, prowadzone przez specjalistów poszczególnych gałęzi krajoznawstwa. (...)**”  
Ustawa PTK 1907

**SKAD MOZEZ JECHAD ZA ZNIZKA 33% NA KOLEJACH!**

**ZNIZKA 33 1/3% NA KOLEJACH.**  
Członkowie Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego jako Towarzystwa należące do Związku Polskich Towarzystw Turystycznych, przy przejazdach w celach turystycznych w wagonach klasy I, II i III pociągów osobowych i pociągów ekspresowych, mogą korzystać na podstawie członkowskich legitymacji wzoru ustalonego z 33 1/3% zniżki od opłat według taryfy normalnej...

Ulgę powyższą stosuje się pomiędzy stacjami:

|               |                |              |           |             |
|---------------|----------------|--------------|-----------|-------------|
| Będzin        | Miasto Dąbrowa | Kolomyja     | Pelplin   | Stanisławów |
| Białystok     | Górno          | Konin        | Piotrków  | Stryj       |
| Bielsko       | Drohobycz      | Kraków       | Poznań    | Tarnopol    |
| Bochnia       | Grodno         | Król. Huta   | Przemysł  | Tarnów      |
| Borysław      | Grudziądz      | Lublin       | Radom     | Toruń       |
| Brześć n/Bug. | Jarosław       | Lwów         | Równe     | Warszawa    |
| Bydgoszcz     | Jasło          | Łuck         | Rybnik    | Wilno       |
| Chorzów       | Kalisz         | Łódź         | Rzeszów   | Włocławek   |
| Cieszyn       | Katuz          | Nadwórna     | Sambor    | Zawiercie   |
| Częstochowa   | Katowice       | Nowy Sącz    | Skoczów   | Zywiec      |
| Czortków      | Kielece        | Ostrów Wlkp. | Sosnowiec |             |

a stacjami:

|                 |              |              |             |                |
|-----------------|--------------|--------------|-------------|----------------|
| Augustów        | Delatyn      | Inowrocław   | Konin       | Mszana Dolna   |
| Biała-Lipnik    | Dolina       | Iwanie Puste | Kościerzyna | Muszyna        |
| Białowieża      | Druskieniki  | Iwonice      | Krokowa     | Nadwórna       |
| Brasław         | Dukszy       | Jaremeze     | Kruszwica   | Nalęczów       |
| Brodnica        | Gdynia       | Jastrzębie   | Krynica     | Nowojelnia     |
| Brosznów        | Cermakówka   | Zdrój        | Krzemieńce  | Nowy Targ      |
| Brzeżany        | Gniczno      | Jaworzec     | Landwarowo  | Obłaziec       |
| Bystra          | Goczałkowice | Jasienica    | Leosia      | Olkusz         |
| Chabówka        | Zdrój        | Jeleśnia     | Lubień W-ki | Opatów         |
| Chejny          | Gorlice      | Jordanów     | Ławoczne    | Ostrowiec n/K. |
| Chojnice        | Grybów       | Kartuzy      | Łowicz      | Piask          |
| Ciechocinek     | Hel          | Kielce       | Łyatupy     | Pionki         |
| Cieszyn         | Horyniec     | Kolibki      | Maków       |                |
| Czarniecka Góra | Hucisko      | Kołomyja     | Mikulczyń   |                |
|                 |              |              | Milówka     |                |

Informator PTK 1933 r.



Uczestnicy wycieczki PTK 26 kwietnia 1914 roku do Gucina i Wilanowa przy pomniku – grobowcu w Gucinie. Od lewej siedzą: A. Szpadkowski – historyk, A. Rzeszotarska – skarbnik Zarządu PTK, Kazimierz Kulwiec – prezes Zarządu PTK, Z. Szczawiński, F. Liszewski – twórca archiwum fotografii krajoznawczej; stoją w pierwszym rzędzie od lewej: Witold Zembrzusi, Józef Kołodziejczyk, czwarty od prawej Mikołaj Wisznicki – z komisji wycieczkowej PTK. Fot. Archiwum CB PTTK



Wycieczka PTK do Gucina, wyjazd kolejką wąskotorową 26 kwietnia 1914 roku z placu Unii Lubelskiej.





# Muzea krajoznawcze

Muzea regionalne są ważną skarbnicą wiedzy, zarówno dla mieszkańców, jak też i turystów odwiedzających różne okolice kraju. Wnikliwy krajoznawca bardzo często rozpoczyna poznawanie nieznanych sobie miejscowości od odwiedzenia takich małych placówek, w których niczym w pigułce zawarte są wiadomości o przyrodzie, historii, kulturze ludowej, wybitnych postaciach związanych z miastem czy regionem.

Polskie Towarzystwo Krajoznawcze nazywano „Ministerstwem Polskości” i to całkowicie słusznie, gdyż w Polsce, której nazwy nie można było odnaleźć na mapach, nie mogły istnieć ministerstwa, a organizacje społeczne – oczywiście w granicach narzuconego przez zaborcę prawa – mogły choć w pewnym stopniu wypełniać te zadania.

Dużą rolę w gromadzeniu i udostępnianiu ekspozycji małych muzeów regionalnych odegrały oddziały PTK m.in. w: Kaliszu, Kielcach, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim, Radomiu, Sandomierzu, Sieradzu, Tomaszowie Mazowieckim oraz Włocławku.

W okresie drugiej wojny światowej część muzeów uległa zniszczeniu, a następnie około 1950 r. – upaństwowieniu. Niektóre duże muzea (np. Kielce, Lublin i Włocławek) szczyłą się swoją historią, która zrodziła się w kręgu PTK.

Również i dziś oddziały PTTK prowadzą muzea regionalne, które jak dawniej nie ograniczają się do działalności wystawieniowej, czynnie uczestnicząc w życiu kulturalnym i turystycznym swoich regionów.

Merytoryczny nadzór nad tymi muzeami sprawuje Komisja Opieki nad Zabytkami Zarządu Głównego PTTK i podobne komisje przy oddziałach Towarzystwa.

Obecnie najbardziej znanymi muzeami prowadzonymi przez oddziały PTTK są muzea w Dobczycach (zamek), Golubiu-Dobrzyniu (zamek), Gorlicach, Ojcowie, Iwanowicach, Końskich, Ojcowie, Olkuszu i Starachowicach. Organizowane są w nich ciekawe imprezy, wystawy czasowe, odczyty itd.

Ważną rolę odgrywają Ośrodki Kultury Turystyki Górskiej, będące również małymi muzeami, powstałe z inicjatywy Komisji Turystyki Górskiej PTTK.

Towarzystwo szkoli i skupia społecznych opiekunów zabytków, a także wspiera kolekcjonerstwo krajoznawcze. Doświadczenie uczy, że niektóre znaczące dziś muzea zapoczątkowane zostały przez niewielkie kolekcje.







Zasady organizacji muzeów krajoznawczych. Aleksander Maciesza, *Ziemia* z 3 września 1910, rok I, nr 35 i 36.

## Włocławek



Budynek Muzeum PTK we Włocławku. Fot. K. Szatwiński

Sekcja Muzealna Oddziału PTK powstała we Włocławku już w 1908 roku, a Muzeum zaczęło działać w marcu 1909 roku w zrujnowanym budynku, w kilku pokojach, łącznie na około 100 m kw. Działalność rozpoczęła apel do mieszkańców i nauczycieli na Kujawach, aby wspomogli placówkę darowiznami, a ofiarodawców honorowano wymieniem na łamach lokalnej *Gazety Kujawskiej*. Już w 1909 roku muzeum miało 212 eksponatów. Pierwszym kustoszem była Felicja Olszewska. W 1927 roku położono kamień węgielny pod nowy własny budynek, w którym Muzeum rozpoczęło nowy etap swej pracy w 1930 roku. Po wojnie wznowiło działalność w 1947 roku, a wkrótce uzyskało status Muzeum Okręgowego.

Stanisław Szymański, *Muzea Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego 1906–1950*, Warszawa 1990.

## Radom



Założyciele muzeum PTK w Radomiu – stoją od lewej: P. Paszowski i S. Neuman, pozostali nieznani. Fot. Archiwum CB PTTK

Dokument wydany Muzeum PTK w Radomiu przez władze niemieckie.

## Piotrków Trybunalski



Pokwitowanie przekazania darów przez M. Federowskiego dla Oddziału Piotrkowskiego PTK podpisał prezes Michał Rawita-Witanowski.

Michał Rawita-Witanowski, założyciel Oddziału PTK w Piotrkowie Trybunalskim.

## Kalisz

Kaliskie muzeum zapoczątkował w 1911 roku Stanisław baron Graeve oddając w depozyt Kaliskiemu Oddziałowi PTK kolekcję swoich zbiorów, złożoną z zabytków prehistorycznych i zbiorów etnograficznych z regionu kaliskiego.

Michał Drewko, *Ziemia*, tom XV, 1930, s. 319



Otwarcie wystawy PTK w Kaliszu w 1933 roku. Fot. Archiwum CB PTTK



Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze kontynuuje ideę ochrony dziedzictwa narodowego, prowadzi Ośrodki Kultury Turystyki Górskiej, izby regionalne, zrzesza społecznych opiekunów zabytków (również niebędących członkami PTTK), propaguje kolekcjonerstwo krajoznawcze.

Zbiory muzeów regionalnych to głównie eksponaty z dziedziny historii, etnografii, archeologii i sztuki, rzadziej militaria, numizmaty oraz zabytki z dziedziny techniki i przyrody.



Markowe Szczawiny, ośrodek COTG PTTK. Fot. Archiwum Karpaty PTTK.

| Muzeum Regionalne w:                                    | Powołano                | Przekazano  | Przejmujący - aktualnie                                   |
|---|-------------------------|-------------|---|
| Bieczu  | 1953                    | 1961        | Upaństwowiono - Muzeum Ziemi Bieckiej                     |
| Brzozowie im. A. Fastnachta                             | 1980                    | 1995        | Rada Miejska - Muzeum Regionalne                          |
| Dobczycach  | 1964                    | -           | PTTK  |
| Golubiu-Dobrzyniu                                       | 1967                    | -           | PTTK  |
| Gorlicach im. I. Łukasiewicza                           | 1957                    | -           | PTTK  |
| Iwanowicach   | 1977                    | -           | PTTK - Urząd Miasta i Gminy                               |
| Kępnie  | 1960                    | 1990        | Rada Miejska - Muzeum Ziemi Kępińskiej                    |
| Końskich  | 2008                    | -           | PTTK  |
| Krakowie-Bronowicach<br>Muzeum Młodej Polski „Rydłówka” | 1969                    | 2014/2015   | Muzeum Historyczne Miasta Krakowa/<br>Rodzina Rydłów      |
| Krotoszynie im. H. Ławniczaka                           | 1957                    | 1998        | Miasto i Gmina - Muzeum Regionalne                        |
| Limanowej, Ziemi Limanowskiej                           | 1970                    | 1987        | Upaństwowiono - Muzeum Regionalne<br>Ziemi Limanowskiej   |
| Lubaczowie  | 1958, od 1967<br>w PTTK | 1981        | Upaństwowione - Muzeum Kresów                             |
| Miechowie - Regionalne (1910/47)                        | 1950                    | reaktywacja | Muzeum Ziemi Miechowskiej                                 |
| Miechowie - Kościuszkowskie                             | 1981                    | 2012        |   |
| Muszynie  | 1958                    | 2009        | Depozyt zbiorów PTTK<br>w Miejsko-Gminnym Ośrodku Kultury |
| Myślenicach (1929/46)                                   | 1950                    | 1975        | Miejska Rada - "Domek Grecki"                             |
| Nowym Mieście n. Pilicą                                 | 1960                    | 1994        | Tow. Przyjaciół N. Miasta                                 |
| Nowym Targu - Podhalańskie                              | 1966                    | 2010        | Miejski Ośrodek Kultury                                   |
| Ojcowie „Bazar Warszawski”                              | 1951                    | -           | PTTK  |
| Olkuszu (1911-PTK)                                      | 1958                    | -           | PTTK  |
| Puławach (1908/1949)                                    | 1951                    | -           | PTTK  |
| im. Izabeli ks. Czartoryskiej                           |                         |             |   |
| Rakoniewicach - Wielkopolskie<br>Muzeum Pożarnictwa     | 1974                    | 1995        | Zamiejscowy Oddz. Muzeum<br>Pożarnictwa w Myślenicach     |
| Radomiu - Pamiątek Turystycznych                        | 1999                    | -           | PTTK  |
| Starachowicach (1938-PTK)                               | 1967                    | -           | PTTK  |
| Sulejowie Podklasztorzu (1949-PTK)                      | 1950                    | 1992        | Urząd Gminy   |
| Warcie - Miasta i Rzeki Warty                           | 1981                    | -           | PTTK, Urząd Miasta  |
| Zagórzcu Śląskim „Zamek Grodno”                         | 1965                    | 2012        | Urząd Gminy Walim   |



## MUZEJA P. T. K.

### I. W domach własnych:

1. **Nowogród Łomżyński**, Kurpiowskie Muzeum P. T. K. (woj. Białostockie). Kustosze: p. Zofja Chętnikowa, Eksp. 2800  
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 325–8 (od tego czasu muzeum znacznie rozbudowane) *Ziemia*, 1926, str. 347.
2. **Sandomierz**, Sandomierskie Muzeum P. T. K., ul. Żeromskiego 6. Kustosze: p. Leon Wilkoński.  
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 337–9, *Wiadomości Archeologiczne*, 1923, str. 29–48.
3. **Włocławek**, Kujawskie Muzeum P. T. K., ul. Słowackiego 1 a. Kustosz: p. Józef Kłodawski. Eksp. 2800  
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 341–2 (od tego czasu wiele zmian).  
*S. Rajca*: Przewodnik po Muzeum Kujawskim, Włocławek, 1930.

### II. W lokalach udzielonych przez władze rządowe, samorządowe oraz instytucje społeczne:

4. **Chełm**, woj. Lubelskie, Państw. Gimn. im. St. Czarnieckiego.
5. **Głębokie**, *Zbiory Muzealne P. T. K. pow. Dziśnieńskiego* (woj. Wileńskie) Kasyno Urzędnicze, ul. Krakowska, Kustosz: p. L. PiekarSKI. Eksp. 367.
6. **Grudziądz**, *Zbiory Muzealne P. T. K. w Muzeum Miejskim*, ul. Lipowa 48, Kustosz: ks. dr. Wład. Łęga. Eksp. 72.
7. **Jędrzejów**, woj. Kieleckie, Państw. Semin. Naucz.
8. **Kalisz**, Ratusz III p. Plac 11-go Listopada, utrzymywane przez magistrat m. Kalisza. Kustosz: p. Zofja Hieropolitańska.  
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 319, *Ziemia*, 1927, str. 46–47, *Wiadomości Archeologiczne*, 1920, str. 207–12, *Ziemia*, 1912, str. 235–7.
9. **Lublin**, *Muzeum Lubelskie w zarządzie tow. Muzeum Lubelskiego* ul. Narutowicza 4.  
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 70–76, *Ziemia*, 1914–9, str. 366–7. *Ognisko Nauczycielskie*, 1933, Nr. 3–4, 5.
10. **Łowicz**, *Łowickie Muzeum P. T. K.*, ul. Rynek Kościuszki 17. Kustosz: p. Aniela Chmielińska. Eksp. 515  
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 322–4, *Ziemia*, 1913, 207–8 i 273–6.
11. **Miechów**, woj. Kieleckie, Klasztor Bożogrobców, Kustosz: p. Julian Piwowarski. Eksp. 1999  
Opis: *Ziemia*, 1930, 374–5.
12. **Myslenice**, *Muzeum Regionalne Ziemi Myslenickiej* (woj. Krakowskie), dom Rady Powiatowej w Rynku. Kustosz: p. T. Wiśniowski. Eksp. 356
13. **Pabjanice**, woj. Łódzkie, ul. Zamkowa 65. Kustosz: p. J. Józefiak, Eksp. 137  
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 374–5.
14. **Piotrków**, woj. Łódzkie, Plac Zamkowy 1, Kustosz: p. M. R. Witkowski. Eksp. 2119  
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 332–4, M. R. Witkowski: *Katalog zbiorów Towarzystwa Krajoznawczego na Zamku Królewskim w Piotrkowie Trybunalskim*, Piotrków, 1926. *Wiad. Archeolog.* 1920, str. 56–64.
15. **Pińsk**, *Poleskie Muzeum P. T. K.*, Ogińskiego 14, Eksp. 1867  
Opis: *Ziemia*, 1930, 331–2.
16. **Radom**, ul. ks. J. Poniatowskiego 6 m. 3, Rad. Wytwórnia Broni. Kustosz: inż. Jan Parkowski.  
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 178–9 i 334–7, *Ziemia*, 1923, str. 65–6.
17. **Skieniewice**, *Muzeum P. T. K. im. Wł. Reymonta*, Dom Sejmikowy, ul. 3-go Maja, Kustosz: p. Aleksander Ratyński.
18. **Słonim**, Starostwo, ul. Bernardyńska, woj. Nowogrodzkie. Kustosz: p. J. Stabrowski.  
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 339–40.
19. **Tuchola**, *Tucholskie Muzeum Regionalne P. T. K.*, Dom Miejski, ul. Świecka 52, Kustosz: p. J. Szykiewicz, Eksp. 634

### III. W lokalach wynajętych:

20. **Chojnice**, woj. Pomorskie.
21. **Kielce**, ul. Leonarda 14, Kustosz: p. T. Włoszek.  
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 320–2, *Ziemia*, 1922, str. 147, *Ziemia* 1912, str. 158–61.
22. **Olkusz**, woj. Kieleckie, Bank Spółdz. ul. 3-go Maja 11. Kustosz: p. Wł. Kijowska. Eksp. 168  
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 328–30.
23. **Opatów**, woj. Kieleckie, ul. Kilińskiego 1, Eksp. 180
24. **Ostrowiec n/Kamienną**, woj. Kieleckie, ul. Górzysta 5. Kustosz: p. Mieczysław Radwan. Eksp. 1300  
Opis: *Ziemia*, 1930, str. 330–1.
25. **Tomaszów Mazowiecki**, *Muzeum Opoczyńskie P. T. K.*, woj. Łódzkie, ul. Prez. Mościckiego 34, Kustosz: ks. K. Olszewski, Eksp. 99

## Sandomierz



Muzeum PTK w Sandomierzu. Fot. J. Pietraszewski

Przez kilkadziesiąt lat, mimo początkowych trudności i przerw w działalności (muzeum powstało w 1910 i ponownie w 1918 roku), Muzeum PTK w Sandomierzu było jednym z pierwszych i wizytówką działalności Towarzystwa w tej dziedzinie, a także ostoją regionalizmu. Pierwszą wystawę muzealną otwarto dopiero 5 maja 1921 roku przy udziale władz miejscowych, Rady Głównej PTK, Warszawskiego Towarzystwa Naukowego i Uniwersytetu Warszawskiego. Obejrzało ją wkrótce około 3 tysięcy osób. W 1923 roku kolekcja liczyła 1607 eksponatów, a biblioteka krajoznawcza 275 książek. Stanisław Szymański, *Muzea Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego 1906-1950*, Warszawa 1990.

## Kielce



Muzeum PTK w Kielcach – ekspozycja. Fot. A. Mikunicki

Kieleckie Muzeum PTK należało w swoim czasie do najbogatszych, zgromadziło eksponaty w postaci dokumentów historycznych, etnograficzne i przyrodnicze, atrakcyjne zbiory ornitologiczne oraz - w znacznej części plon badań geologicznych Jana Czarnockiego - z regionu Gór Świętokrzyskich w pomieszczeniach o łącznej powierzchni 34 m kw. Włodzimierz Antoniewicz, *Ziemia* tom XV, 1930, s. 320 – 321.



# Ośrodki programowe

Turystyka niejedno ma imię, dlatego Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze utworzyło odrębne ośrodki programowe zajmujące się wybranymi dziedzinami, uwzględniając ich specyfikę. Ośrodki te są dostępne dla wszystkich, nie tylko dla członków PTTK.

W Krakowie od 1992 r. działa **Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK**. W ramach tej placówki funkcjonują Centralne Archiwum Turystyki Górskiej i Centralna Biblioteka Górską. Można tutaj odnaleźć cenne zbiory, m.in. fotografie Tatr wykonane przez Mieczysława Karłowicza, dokumenty związane z jednym z poprzedników PTTK - Polskim Towarzystwem Tatrzańskim. W bibliotece czytelnik może skorzystać z bogatego księgozbioru gromadzonego od 1874 r. Tutaj też pracuje Oficyna Wydawnicza „Wierchy”, wydająca m.in. rocznik turystyki górskiej *Wierchy*, kwartalnik *Gazeta Górską*, wydawnictwa popularne i naukowe, monografie, będące plonem dorocznych seminariów na tematy górskie, tomiki serii *Biblioteka Górską COTG* czy też *Pro memoria* poświęcone wybitnym ludziom gór. Ośrodek wraz z komisjami i oddziałami PTTK zajmuje się znakowaniem górskich szlaków turystycznych i ich pełną dokumentacją. Tworzy warunki do pracy komisji: Turystyki Górskiej, Turystyki Narciarskiej i Górskiej Turystyki Jeździeckiej Zarządu Głównego PTTK. Propaguje zdobywanie górskich odznak turystyki kwalifikowanej.

Natomiast w Łodzi od 1998 r. funkcjonuje **Centrum Fotografii Krajoznawczej PTTK im. Waldemara Dońca**. Fotografia odgrywała i nadal odgrywa bardzo dużą rolę w pracy PTTK i PTTK, służąc propagowaniu turystyki i krajoznawstwa.

Do głównych zadań Centrum należy gromadzenie, opracowanie i udostępnianie zdjęć, negatywów, przeźroczy i innych materiałów dotyczących pracy Komisji Fotografii Krajoznawczej PTTK i ogniw Towarzystwa związanych z fotografią. Gromadzi literaturę dotyczącą fotografii krajoznawczej. W zbiorach ośrodka znajduje się ponad 250 tysięcy fotografii ponad 250 wybitnych autorów. Zgromadzono zabytkowy sprzęt fotograficzny i projekcyjny. Wykonywane są zabiegi konserwatorskie i rekonstrukcje starych fotografii o wartości historycznej, artystycznej i naukowej. CFK organizuje we własnej siedzibie i poza nią interesujące wystawy czasowe, a także odczyty, prezentacje i szkolenia. Prowadzi także własną działalność wydawniczą (kwartalnik *Wędrownik*).

Najmłodszą wyspecjalizowaną placówką PTTK jest **Centrum Turystyki Wodnej** założone w Warszawie w 2007 r. Warto jednak wiedzieć, że turystyka wodna w Towarzystwie ma bardzo długą tradycję. Zadaniem Centrum jest integracja środowisk ruchu turystyczno-krajoznawczego związanych z turystyką wodną i promocja tej wartościowej formy turystyki. W tym celu podejmuje się ono m.in. organizowania szkoleń i innych działań edukacyjnych i informacyjnych, a także wodnych imprez turystycznych i sportowych. Reprezentując środowisko wodniackie zabiega o lepsze zagospodarowanie akwenów i szlaków wodnych Polski. Do cennych akcji CTW należą: *Turystyka nad Przyjaznymi Brzegami*, *Bezpieczna woda*, *Bądźmy bezpieczni nad wodą*, *Przebywamy bezpiecznie nad wodą* oraz organizacja ogólnopolskiego konkursu o nagrodę Przyjaznego Brzegu.



**Ogólnopolskie Centrum Szkolenia Podwodnego KDP/CMAS** powołano w 1999 r. na wniosek Komisji Działalności Podwodnej ZG PTTK. Do jego zadań należy m.in. integracja i koordynacja inicjatyw PTTK w tym zakresie oraz współpraca z klubami płetwonurków w oddziałach PTTK. Centrum prowadzi nadzór nad przestrzeganiem zasad bezpieczeństwa, organizuje podwodne imprezy turystyczne, prowadzi szkolenia i szeroką działalność popularyzatorską. Jest członkiem Światowej Konfederacji Działalności Podwodnej (CMAS), wydaje międzynarodowe certyfikaty wyszkolenia KDP/CMAS uznawane w bazach i klubach nurkowych na całym świecie.

**Centralna Biblioteka PTTK im. Kazimierza Kulwiecia** jest największą w Polsce turystyczną księżnicą, gromadzącą specjalistyczny zbiór piśmiennictwa z zakresu turystyki i krajoznawstwa, a jednocześnie kontynuatorką idei i spadkobierczynią zbiorów po Bibliotece Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, która powstała w 1906 r.

Obecnie zbiory liczą ok. 60 000 jednostek bibliotecznych, składających się na księgozbiór wyspecjalizowany w turystyce i krajoznawstwie. Biblioteka posiada liczny zbiór starodruków z zakresu geografii oraz druków XIX- i XX-wiecznych z zakresu krajoznawstwa. W latach 2008-2009 podjęto pierwsze digitalizacje druków ważnych dla historii Towarzystwa. Biblioteka prowadzi działalność popularyzującą krajoznawstwo, organizując wystawy, spotkania podróżnicze, autorskie i promocyjne twórczości poetyckiej, malarzkiej i fotograficznej. Współpracuje z regionalnymi pracowniami krajoznawczymi (RPK) w prowadzeniu i aktualizacji zunifikowanych katalogów komputerowych.



Fot. P. Wojtyczka



*Centrum Fotografii  
Krajoznawczej PTTK  
im. Waldemara Dońca  
w Łodzi*



Fot. Z. Lewandowski





*Wszystko o górach,  
wszystko dla gór...*



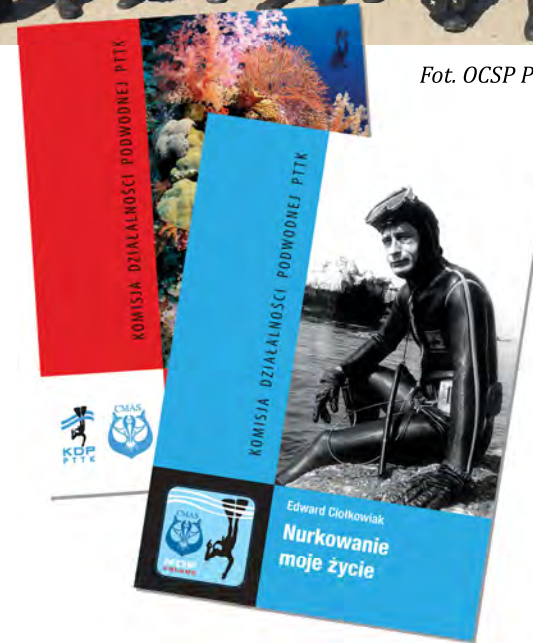
Fot. A. Wielocha



**Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK** prowadzi we współpracy z odpowiednimi komisjami i oddziałami PTTK prace znakarskie w górach oraz Centralną Bazę Szlaków PTTK. Prowadzi także system własnych odznak turystycznych, jak odznaka Głównego Szlaku Beskidzkiego, Głównego Szlaku Sudeckiego i Głównego Szlaku Świętokrzyskiego.



Fot. OCSP PTTK



Fot. CTW PTTK

**Centrum Turystyki Wodnej PTTK** od 2009 roku jest organizatorem ogólnopolskiego konkursu o Nagrodę Przyjaznego Brzegu, łącznie z jego finałem w czasie Targów Wiatr i Woda w Warszawie, któremu rokrocznie towarzyszy debata *Co robić, by polskie brzegi były bardziej przyjazne*. Fundatorem Grand Prix konkursu jest Ministerstwo Sportu i Turystyki.

**Ogólnopolskie Centrum Szkolenia Podwodnego KDP PTTK/CMAS** prowadzi szkolenia na wszystkie stopnie płetwonurkowe i instruktorские zgodnie z międzynarodowymi standardami oraz zasadami bezpieczeństwa CMAS, wydaje międzynarodowe certyfikaty wyszkolenia KDP PTTK/CMAS uznawane w bazach klubach nurkowych na całym świecie, od lat współpracuje z Krajowym Ośrodkiem Medycyny Hiperbarycznej Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego, Akademią Marynarki Wojennej, Państwową Strażą Pożarną, Wodnym Ochotniczym Pogotowiem Ratunkowym oraz Tatrzańskim Ochotniczym Pogotowiem Ratunkowym.



Centralna Biblioteka PTTK  
im. Kazimierza Kulwiecia  
w Warszawie



Czytelnia CB PTTK w siedzibie PTTK przy ul. Senatorskiej 11  
w Warszawie (od 2012 r.). Fot. M. Janowicz

*Książka, a szerzej piśmiennictwo  
jest od wieków podstawowym nośnikiem  
informacji o otaczającym świecie,  
zaś biblioteka podstawowym  
warsztatem pracy dla ludzi  
szukających i przetwarzających  
informacje.  
Stąd biblioteka jest i była jednym  
z podstawowych warsztatów pracy  
dla krajoznawców.*



Wanda Skowron i Krystyna Włodek w dawnej siedzibie biblioteki przy ul. Podwale 23  
w Warszawie. Fot. G. Orłowska-Rybicka

Wanda Skowron, Wiesław Wójcik  
Bibliotekarstwo PTTK – niepodważalny dorobek, Ziemia 1990





# Kongresy krajoznawcze

Kongres to ważne wydarzenie o zasięgu krajowym, skupiające przedstawicieli wybranej dziedziny życia społecznego, kulturalnego, gospodarczego, często reprezentantów nauki i praktyki. W historii polskiego ruchu turystyczno-krajoznawczego kongresy krajoznawcze odgrywały rolę szczególną, określając aktualne miejsce tego ruchu w społeczeństwie i jego zadania na najbliższe lata.

**Pierwszy Ogólnopolski Kongres Krajoznawczy** odbył się w Poznaniu w 1929 r. i został zwołany przez Polskie Towarzystwo Krajoznawcze. Uczestnicy zwiedzali Powszechną Wystawę Krajową, zorganizowaną w 10-lecie odzyskania niepodległości.

W 1970 r. w Gdańsku odbyła się **Ogólnopolska Narada Krajoznawcza**. Niestety ówczesne władze nie zezwoliły na nazwanie tego wielkiego spotkania krajoznawców kongresem z uwagi na fakt, że byłoby to nawiązaniem do kapitalistycznej Polski przedwrześniowej. Efektem tego spotkania było przyjęcie szeregu dokumentów, m.in. rezolucji „Ochrona człowieka i jego środowiska społecznym obowiązkiem turystów i krajoznawców”. Na Naradzie przyjęto, że kolejne kongresy krajoznawcze będą organizowane co dziesięć lat.

**III Kongres Krajoznawczy** (Płock 1980) poprzedziły liczne sejmiki i dyskusje w kręgach krajoznawców całego kraju. W zespołach problemowych mówiono o roli krajoznawstwa w patriotycznym wychowaniu społeczeństwa, rozwijaniu aktywności kulturalnej. Cztery miesiące przed sierpniem 1980 r., mówiono o kryzysie idei i wartości naczelnych w społeczeństwie i udokumentowano, że krajoznawstwo powinno być nadrzędną ideą

wobec turystyki. Podjęto decyzję, aby Naradę w Gdańsku uznać za II Kongres Krajoznawczy. Także kolejne kongresy poprzedzała szeroka dyskusja społeczna, z udziałem przedstawicieli wielu organizacji i instytucji, w tym licznego grona reprezentantów świata nauki.

**IV Kongres Krajoznawstwa Polskiego** (Opole 1990) odbył się już w nowych uwarunkowaniach społeczno-politycznych. W rezolucji m.in. zapisano: *Przewodnią myślą polskiego krajoznawstwa było zawsze aktywne uczestnictwo w podstawowych patriotycznych nurtach życia narodu i państwa. W najbliższym zaś czasie do głównych działań krajoznawczych należeć powinno przeciwdziałanie widocznemu kryzysowi wartości, odbudowanie polskiej, a także regionalnych tożsamości kulturalnych, ochrona przyrody i krajobrazu kulturowego – pojmowanych jako wartości naczelne oraz krajoznawcze przygotowanie do harmonijnego życia w nowym łańdździe polskim i europejskim.*

**V Kongres Krajoznawstwa Polskiego** (Gniezno 2000) obradował po hasłem „Krajoznawstwo źródłem tożsamości narodowej”. Dyskutowano nad problemem krajoznawstwa jako wartości, wkładem Polski do kultury europejskiej i źródłami tożsamości narodowej. W Przesłaniu napisano, że *krajoznawstwo, będąc źródłem patriotyzmu i tożsamości narodowej oraz nośnikiem wartości ogólnonarodowych i regionalnych, otwierać się musi jednocześnie na Europę i świat.*

**VI Kongresowi Krajoznawstwa Polskiego** (Olsztyn 2010) przyświecało hasło „Polska w europejskiej rodzinie. Przenikanie kultur, idei, wartości. Powinności krajoznawców”.



Potwierdzono m.in., że krajoznawstwo to proces edukacji społecznej, źródło humanizacji społeczeństwa, budzenie wrażliwości i poczucia odpowiedzialności wobec środowiska przyrodniczego oraz szacunku dla pamiątek przeszłości.

O dorobku kongresów można przeczytać w periodyku *Ziemia*, który wydawany jest przez Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze.



Legitymacja Leopolda Węgrzynowicza nr 41, uczestnika Pierwszego Ogólnopolskiego Kongresu Krajoznawczego w Poznaniu, 12-13 lipca 1929 roku. Faksymile podpisów wiceprezesa Aleksandra Patkowskiego i sekretarza generalnego Stanisława Lenartowicza.



Portret zbiorowy przed Ratuszem. Uczestnicy Pierwszego Kongresu Krajoznawczego w Poznaniu, 1929 rok.



Portret zbiorowy delegatów na pierwszym powojennym zjeździe 5 maja 1947 roku w Gdańsku. Siedzą w pierwszym rzędzie od lewej: 4 – Stanisław Leszczycki, prezes ZG PTK, 5 – Zygmunt Beczkowicz, I wiceprezes Zarządu Głównego, 6 - Jadwiga Jaroszowa, zastępca przewodniczącego Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej, 7 - Józef Kołodziejczyk, II wiceprezes Zarządu Głównego PTK.



Portret zbiorowy uczestników zjazdu PTK w Bydgoszczy, 22-23 maja 1937 rok.





Płock. Krajoznawcom wręczono wysokie odznaczenia państwowe. Fot. KAW



VI Kongres - zdjęcie pamiątkowe z prof. dr. hab. Andrzejem Tomaszewskim. Fot. M. Maśliński

*Łeży Panu Policie,  
 Belpnadawcu ze zsumaru opozniewca,  
 Jafem bonam negracie.  
 Dylem sa miedzy i mnanajsz list.  
 Nu cniy sz godnyu berya patronem, ale proponuj  
 patronat Polskiego Komitetu Narodowego Muzyka -  
rodowy Rady Muzeu ICOM (ktorego jestu  
 przewodniczącym). Myślalim nawet, żeby do Pana  
 przysłać, ale 4 listopada będę w Opolu na uroczystości  
 110 ucia samytnego muzeu. Zaliczmy się wiceu  
 i mu patronat znalazł się w Kralowu 5go o 10 tej.  
 Szczęs udawij szoji i miedzy Panu  
 podnawiam  
 Andrzej Tomaszewski*

Pokłosiem Kongresu jest szeroko prowadzona w Towarzystwie dyskusja pod hasłem *Mijające krajobrazy Polski*. W latach 2011-2015 jednostki terenowe PTTK zorganizowały 30 sesji i seminariów z tego cyklu.



Organizatorzy kongresów. Jacek Węgrzynowicz (Gdańsk, Płock) Tadeusz Rycerski (Gdańsk, Płock, Opole). Fot. F. Kremser



Pierwsze seminarium – Kraków 5.11.2010. dr Józef Partyka.



Kielce – prof. Ewa Nowak i prof. Janusz Zdebski.



Komitet Naukowy IV Kongresu. Fot. B. Bazylński









# Młodzież

*Turystyka łączy pokolenia* – tej pięknej i mądrej maksymie hołduje dziś PTTK, a podobnie myśleli także i poprzednicy Towarzystwa.

Począwszy od lat 20. XX w. Zarząd Główny PTK, w porozumieniu z ówczesnym Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, prowadził na terenie szkół działalność krajoznawczą. Utworzono Komisję Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej Zarządu Głównego PTK i wydawano młodzieżowe czasopismo krajoznawcze *Orli Lot*. Organizowano wycieczki, skutecznie zachęcano młodzież do fotografowania ojczystych krajobrazów, a także do gromadzenia informacji krajoznawczych.

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze od samego początku pragnęło jak najszerszej oddziaływać na młodzież, choć nie zawsze znajdowało należyte zrozumienie u odpowiednich władz. Zwycięzały wiedza, upór i konsekwencja bezinteresownych działaczy.

Warto podkreślić znaczący dorobek PTTK w środowisku akademickim, działalność uczelnianych oddziałów PTTK i studenckich kół przewodnickich, tradycje zorganizowanej turystyki studenckiej sięgają bowiem 1906 roku.

Dziś działalność PTTK – kół, klubów, oddziałów, komisji społecznych – w znacznej części jest kierowana do dzieci i młodzieży. W 2015 r. w zorganizowanych przez PTTK wycieczkach i imprezach turystyki powszechnej uczestniczyło blisko 80 tys. młodych turystów, a w turystyce kwalifikowanej ponad 250 tys. W 641 szkolnych kołach i klubach zrzeszonych jest 11 470 osób. 25% członków Towarzystwa to młodzież.

W Towarzystwie jest coraz więcej propozycji zachęcających najmłodszych do wędrówek. Tworzone są również dziecięce odznaki turystyczno-krajoznawcze.

Od wielu lat organizowane są ogólnopolskie imprezy i konkursy. To m.in.: Ogólnopolski Młodzieżowy Turniej Turystyczno-Krajoznawczy PTTK, Ogólnopolski Młodzieżowy Konkurs Krajoznawczy „Poznajemy Ojczyznę”, Konkursy Krasomówcze w Golubiu-Dobrzyniu i Legnicy. Wśród wielu imprez na uwagę zasługuje Centralny Zlot Młodzieży „Palmiry” organizowany od 1961 r.

Dużą rolę odgrywają nowatorskie szkolenia młodzieżowych liderów turystyki. Uczestnicy zdobywają wiedzę z zakresu podstaw prawnych organizacji imprez turystycznych, udzielania pierwszej pomocy, terenoznawstwa, obsługi urządzeń systemu GPS, geocachingu, questingu, jak również zagadnień związanych z funkcjonowaniem sektora organizacji pozarządowych w Polsce.







Leopold Węgrzynowicz w stroju ludowym (w sukmanie). Zdjęcie z okolic Dobrej.

### JAK MOŻE POWSTAĆ KOŁO KRAJOZNAWCZE MŁODZIEŻY SZKOLNEJ.

- Koło Krajoznawcze Mł. Szk. może założyć na terenie danej szkoły:
1. profesor, uczący w tej szkole, interesujący się pracami krajoznawczymi,
  2. albo też sama młodzież, mająca zamiłowanie do krajoznawstwa, organizując grupę młodzieży przynajmniej z 10 osób.
  3. organizujące się Koło wybiera Zarząd, złożony z prezesa, sekretarza i skarbnika,
  4. Kołem opiekuje się jeden z profesorów, (uczący w danej szkole). Opiekun jest pośrednikiem między Kołem a Władzami Szkolnymi i Polskim Towarzystwem Krajoznawczym.
  5. O powstaniu Koła należy zawiadomić naczelną organizację, t. j. Komisję Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej — Rady Głównej P. T. K. — Kraków Oleandry 3. prof. Leopold Węgrzynowicz — Komisja przesyła regulaminy i daje instrukcje, jak należy prowadzić pracę w Kole. — Organem Kół Kraj. Mł. Szk. jest miesięcznik: „Orli Lot”.

### KOŁA KRAJOZNAWCZE MŁODZIEŻY SZKOLNEJ

organizuje Komisja Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej. Koła Krajoznawcze mają na celu krzewienie wśród młodzieży szkolnej zamiłowania do poznawania kraju i wychowanie przyszłych pionierów ruchu krajoznawczego w Polsce.

Istniejące obecnie Koła Krajoznawcze Mł. Szk. rozmieszczone są według województw następująco:

|                                 |                              |
|---------------------------------|------------------------------|
| Krakowskie 111 Kół w 27 miejsc. | Pomorskie 13 Kół w 9 miejsc. |
| Śląskie 64 " " 32 "             | Lódzkie 8 " " 6 "            |
| Poznańskie 59 " " 17 "          | Nowogrodzkie 7 " " 5 "       |
| Wileńskie 31 " " 8 "            | Wołyńskie 5 " " 4 "          |
| Kieleckie 21 " " 10 "           | Stanisławow. 4 " " 3 "       |
| Lubelskie 18 " " 10 "           | Białostockie 3 " " 3 "       |
| Warszawa 18 " " 1 "             | Tarnopolskie 3 " " 3 "       |
| Warszawskie 17 " " 11 "         | Poleskie 1 " " 1 "           |
| Lwowskie 15 " " 8 "             | <b>Kół 398 w 168 miejsc.</b> |



Młodzież na Zjeździe Jubileuszowym PTK 24 V 1936 w Krakowie z przewodniczącym Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej prof. L. Węgrzynowiczem na czele.



Komitet Organizacyjny II Zjazdu Kół Krajoznawczych Młodzieży w Wilnie 13-15 kwietnia 1928 roku. Fot. J. Bułhak

### ZE STATUTU POLSKIEGO TOWARZYSTWA KRAJOZNAWCZEGO.

#### XI. Koła młodzieży.

§ 55. Zarząd Główny P. T. K. na podstawie upoważnienia Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, prowadzi za pośrednictwem nauczycielstwa szkół wszelkich typów, w porozumieniu z bezpośrednią władzą szkolną i rozwija akcję wychowawczą wśród młodzieży szkolnej w kierunku poznania Polski, oraz pogłębienia przywiązania do ziemi rodzinnej i dorobku kultury polskiej.

W tym celu skupia w szeregach stowarzyszenia opiekunów Kół krajoznawczych młodzieży szkolnej w charakterze członków zwyczajnych, korespondentów lub delegatów miejscowych i łączy ich w Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej Zarządu Głównego P. T. K., oraz w Sekcjach Okręgowych tej Komisji.

Komisji przewodniczy delegowany członek Zarządu Głównego P. T. K., który reprezentuje Komisję na Zjazdach Głównych stowarzyszenia.

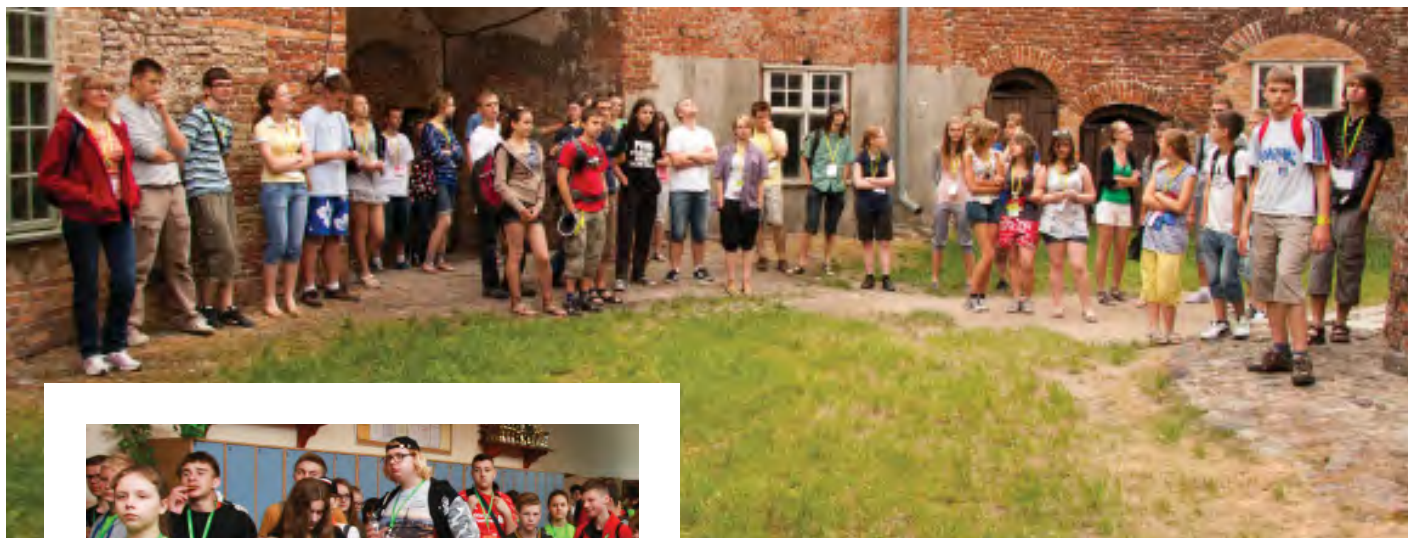
Opiekunowie Kół Krajoznawczych w miejscowościach, gdzie istnieją oddziały, lub okręgi P. T. K., delegują swego przedstawiciela do Zarządu tych oddziałów i okręgów.

Komisja Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej P. T. K. działa na podstawie regulaminu, uchwalonego przez Zarząd Główny P. T. K., zaś Koła krajoznawcze młodzieży szkolnej rządzą się regulaminem ramowym, uchwalonym przez Komisję Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej P. T. K.

Młodzieży, należące do Kół Krajoznawczych, przysługują ulgi w schroniskach, przystaniach wodnych i przy zwiedzaniu muzeów P. T. K.

Informator PTK 1933 r.





Fot. P. Zań



Rozgrywany od 1972 roku Ogólnopolski Młodzieżowy Turniej Turystyczno-Krajoznawczy PTTK (OMTTK PTTK) to największe przedsięwzięcie adresowane do dzieci i młodzieży, wykorzystujące edukacyjną funkcję turystyki. W turnieju biorą udział drużyny reprezentujące szkoły, domy kultury, drużyny harcerskie.



Ogólnopolski Młodzieżowy Konkurs Krajoznawczy *Poznajemy Ojcowiznę* organizowany jest przez PTTK od początku lat 90-tych XX wieku.

# Palmiry...



Fot. P. Zań



Fot. J. Mastalerczuk

Centralny Zlot Młodzieży *Palmiry* jest organizowany od 1961 r. w celu przypomnienia o wydarzeniach i miejscach związanych z historią Polski, w tym Mazowsza, oraz uczczenia pamięci osób wywożonych przez hitlerowców do Puszczy Kampinoskiej i tam brutalnie mordowanych.

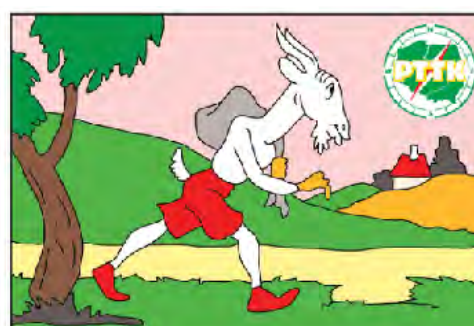




Fot. P. Zań



Strona internetowa Młodzież PTTK powstała z inicjatywy młodzieży i funkcjonuje w myśl hasła „O młodzieży, z młodzieżą, nie tylko dla młodzieży”. Strona traktuje o turystyce kwalifikowanej, turystyce dzieci i młodzieży, SKKT, OMTTK, konkursie „Poznajemy Ojcowiznę” oraz o ciekawych miejscach w Polsce.



Śladami Koziołka Matołka

Przygotowaniu do młodzieżowych wędrówek służą odznaki turystyczno-krajoznawcze. Odznaka Krajoznawcza PTTK Śladami Koziołka Matołka ustanowiona została przez PTTK i Muzeum Koziołka Matołka z okazji 80. rocznicy stworzenia postaci przez Kornela Makuszyńskiego i Mariana Walentynowicza.



Fot. P. Zań





# Oddziały terenowe

Zamierzeniem działaczy Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego już od pierwszych lat było dążenie do zainteresowania krajoznawstwem jak najszerszych kręgów społeczeństwa na terenach trzech zaborów.

Dlatego też znaczny wysiłek wkładano w tworzenie sieci oddziałów. Pierwszy oddział powołano w Suwałkach już 12 maja 1907 r. W 1914 r. było już 26 oddziałów, a kolejne powstały w: Błoniu, Chełmie, Częstochowie, Grajewie, Grójcu, Jędrzejowie, Kaliszu, Kielcach, Koninie, Włocławku, Kutnie, Lublinie, Łodzi, Łomży, Miechowie, Olkuszu, Ostrołęce, Ostrowcu Świętokrzyskim, Piotrkowie Trybunalskim, Radomiu, Siedlcach, Wieluniu, Sosnowcu, Zawierciu i Mławie.

Szeregi oddziałów PTK zasilali działacze z innych organizacji społecznych, np. sportowych czy miłośników regionów. Oddziały PTK odgrywały znaczącą rolę w życiu społeczności lokalnych, niejednokrotnie podejmując cenne inicjatywy krajoznawcze o znaczeniu ponadregionalnym. Ich zakres zadań był zróżnicowany i systematycznie się zwiększał. Wszystkie organizowały ogólnodostępne wycieczki i odczyty, niektóre prowadziły badania naukowe, inwentaryzację atrakcji turystycznych, działalność wydawniczą, a także skromną bazę noclegową.

Także w Polskim Towarzystwie Turystyczno-Krajoznawczym oddziały stanowią podstawowe ogniwa pracy. Wg stanu na koniec 2015 r. działało ich 302, w tym 232 to oddziały terenowe (miejskie, regionalne, dzielnicowe, osiedlowe), 28 w zakładach pracy,

15 w Wojsku Polskim, 12 w środowisku akademickim, ponadto 5 oddziałów przewodnickich, 4 wodne, 3 szkolne, oddział nauczycielski, oddział wiejski, oraz oddział centrum edukacji ekologicznej. Siłą Towarzystwa jest nadal z jednej strony jedność organizacyjna i programowa całego PTTK, a z drugiej – znaczna samodzielność oddziałów pozwalająca na czynny udział w życiu małych ojczyzn.

Oddziały PTTK zabiegają jednocześnie o krzewienie zainteresowań turystyczno-krajoznawczych wśród mieszkańców obszarów, na których działają oraz o promocję walorów turystyczno-krajoznawczych regionu. Dlatego tak dużą rolę przywiązuje się do organizacji wycieczek, imprez krajoznawczych, konkursów, prowadzenia działalności z zakresu informacji turystycznej, propagowania regionalnych odznak krajoznawczych.

Niektóre oddziały prowadzą regionalne pracownie krajoznawcze, muzea regionalne, biura obsługi ruchu turystycznego czy też punkty informacji turystycznej.





## Oddział suwalski.

Działalność oddziału, założonego d. 12 maja r. 1907, poza sprawami natury organizacyjnej, rozwijała się na razie w dwu kierunkach: 1. organizowania wycieczek krajoznawczych i 2) urzędowania odczytów.

Celem wycieczek było bliższe poznanie malowniczych okolic Suwałk, obfitujących w jeziora, lasy i pagórkowatą, falistą powierzchnię.

W wycieczkach, oprócz członków rzeczywistych, brali udział wprowadzeni goście i młodzież.

Podczas wycieczek tych zwiedzono następujące miejscowości:

1. Studzianiczną,
2. Wigry i jezioro Wigierskie,
3. Surpily i Jaczno,
4. Grodno.

Do najodleglejszych zaś i najciekawszych wycieczek należy zaliczyć wyprawę lodzią, którą grono młodzieży suwalskiej (uczniowie tamecznej szkoły handlowej) odbyło z jeziora Wigierskiego Czarną Hańczą do Niemna i Niemnem przez Kowno do Jurborga (granicy pruskiej).

Wygłoszono następujące odczyty:

- 1) *St. Wejgelt*: „Jezioro Wigierskie, według badań K. Kulwiecia,”
- 2) *Zygm. Gąsiorowski*: „Klasztor kamedulski w Wigrach,”
- 3) *St. Wejgelt*: „O Szwajcarii,”
- 4) *J. Bijejko*: „O Bernie,”
- 5) *B. Sienkiewicz*: „O Augustowie,”
- 6) *H. Rodziewicz*: „O Surpilah,”
- 7) *A. Koc*: „O Ojcowie,”
- 8) *H. Rodziewicz*: „Wycieczka z Wigier do Jurborga (2 odczyty);
- 9) *St. Wejgelt*: „O Studzianicznej.”

Niektóre z odczytów tych wygłoszono podczas wycieczek.

Wpływy kasowe oddziału w roku sprawozdawczym wyniosły 68 rb. 75 kop., wydatki zaś 94 rb. 95 kop.

Skromny ten budżet nie pozwolił oddziałowi szerzej rozwinąć swej działalności, tem bardziej, że naby-

cie aparatu fotograficznego (za 80 rb.) pochłonęło lwią część wpływów.

Dla przysporzenia sobie dochodów Oddział podjął się rozprzedaży znacznej części nakładu pocztówek, które, przy jego udziale, wydał w końcu r. b. Zarząd główny w Warszawie.

Członków rzeczywistych Oddział suwalski w r. 1907 liczył 40.

Zarząd Oddziału stanowili: Gąsiorowski Zygmunt.  
Kunicki Robert.  
Riess Stanisław.  
Wejgelt Stanisław.

Rocznik PTK 1906 r.

Polskie Towarzystwo Krajoznawcze wkrótce po powstaniu rozpoczęło tworzyć sieć oddziałów w całym kraju, a zakres ich działań był bardzo szeroki – wynikał on zarówno z inspiracji ze strony Zarządu Głównego Towarzystwa, przekazywanych za pośrednictwem periodyków (głównie *Ziemi*), jak też z zainteresowań poszczególnych środowisk terenowych.

## Zakreślone statutem zadania

wypełnia Polskie Towarzystwo Krajoznawcze przez swe

### ODDZIAŁY:

|  |           |
|--|-----------|
| 1. Augustów — ul. Bandurskiego 1, p. Wanda Halicka . . . . .               | czł. 61   |
| 2. Baranowice — inż. A. Winnikow, v-burmistrz . . . . .                    | 52        |
| 3. Białystok — ul. Zwirki i Wigury 2, Szkoła Nr. 1. . . . .                | 61        |
| 4. Bielsk Podlaski — Wydział Powiatowy . . . . .                           | 25        |
| 5. Brasław — Szpital Sejmikowy, dr. Zygm. Kolosowski . . . . .             | 30        |
| 6. Brodnica — Dyr. Mazurek, Szkoła Handlowa . . . . .                      | 100       |
| 7. Brześć n/Bugiem — ul. Dąbrowskiego 8, Centr. Biblj. Pedag. . . . .      | 93        |
| 8. Bydgoszcz — ul. Libelta 5 . . . . .                                     | 350       |
| 9. Chełm — Gimn. Państw., Gimnazjalna 4 . . . . .                          | 27        |
| 10. Chełmża, woj. Pomorskie — Rynek 9, p. Fr. Rydlewski . . . . .          | 22        |
| 11. Chojnice, woj. Pomorskie — Młyńska 20, p. Fr. Lemańczyk . . . . .      | 70        |
| 12. Czystochowa — Sejmik Pow. inż. J. Purzycki . . . . .                   | 42        |
| 13. Dubno, woj. Wołyńskie . . . . .  | 20        |
| 14. Gdynia, (Oddz. Morski) — Orłowo Morskie, dyr. Żegarski . . . . .       | 277       |
| 15. Głębokie, woj. Wileńskie — Starostwo . . . . .                         | 72        |
| 16. Gniezno — ul. Chrobrego 3, Biuro Firmy B. Kasprowicz . . . . .         | 50        |
| 17. Grodno — ul. Wróblewskiego 1, p. St. Miłkowski, Notariusz . . . . .    | 37        |
| 18. Grudziądz — ul. Słowackiego 4, ks. dr. Wł. Łęga . . . . .              | 177       |
| 19. Inowrocław — ul. Solankowa 13, (biuro) . . . . .                       | 255       |
| 20. Jedrzejów, woj. Kieleckie — dr. F. Przyppkowski . . . . .              | 30        |
| 21. Kalisz — Bank Ziemi Kaliskiej, ul. Józefiny 11, p. St. Komza . . . . . | 145       |
| 22. Kartuzy, woj. Pomorskie — insp. szk. Janowski . . . . .                | 20        |
| 23. Kazimierz n/Wisłą — rej. Leon Marcolla . . . . .                       | 28        |
| 24. Kielce — Leonarda 14 . . . . .   | 98        |
| 25. Kostopol — mecenas Rudolf Krzaczkowski . . . . .                       | 54        |
| 26. Kościerzyna, woj. Pomorskie — ul. Gdańska 16, p. P. Skaja . . . . .    | 60        |
| 27. Kowel — inż. Jerzy Majmeskuł . . . . .                                 | 28        |
| 28. Kraków — ul. Grodzka 64. Inst. Geograficzny . . . . .                  | 115       |
| 29. Krzemieniec, woj. Wołyńskie . . . . .                                  | 40        |
| 30. Kutno — p. Palasiński, skrytka pocztowa 59 . . . . .                   | 19        |
| 31. Leszno Wlkp. — ul. Kościańska 59, dr. Świdarski . . . . .              | 25        |
| 32. Lida — sędzia Jan Borysowski . . . . .                                 | czł. 85   |
| 33. Lublin — ul. Dolna P. Marji 25, p. Zygm. Dobkiewicz . . . . .          | 35        |
| 34. Lwów — pl. Halicki 15, (Wagons-Lits-Cook) . . . . .                    | 485       |
| 35. Łęczyca — ul. Szeroka 2, p. J. Chrepińska . . . . .                    | 54        |
| 36. Łowicz — ul. Kościuszki 12 . . . . .                                   | 41        |
| 37. Łódź — ul. Kościuszki 17 . . . . .                                     | 233       |
| 38. Łuck — ul. Bol. Chrobrego 15, Urząd Wojew. . . . .                     | 164       |
| 39. Miechów, woj. Kieleckie — Przedm. Kościuszki. p. T. Lech . . . . .     | 22        |
| 40. Myślenice — Wierzbanowo, p. Tadeusz Prus-Wisniewski . . . . .          | 14        |
| 41. Nowogród Łomż. (Oddz. Kurpiowski) — woj. Białostockie . . . . .        | 22        |
| 42. Nowogródek — Urząd Wojewódzki . . . . .                                | 110       |
| 43. Olkusz — woj. Kieleckie . . . . .                                      | 67        |
| 44. Opatów Kiel. — ul. Kilińskiego 1 . . . . .                             | 69        |
| 45. Ostrowiec n/Kam. — ul. Górzysta 5 . . . . .                            | 200       |
| 46. Ostróg — woj. Wołyńskie . . . . .                                      | 40        |
| 47. Ostrów Wlkp. — Kom. Kasa Oszcz. dyr. K. Hubicki . . . . .              | 103       |
| 48. Pabjanice, woj. Łódzkie — Zamkowa 65 a, p. K. Staszewski . . . . .     | 52        |
| 49. Pawłów k/Bielszowie, woj. Śląskie — ul. Główna 63 . . . . .            | 43        |
| 50. Pelpin — ul. Dworcowa, p. Zofja Bochińska . . . . .                    | 44        |
| 51. Piaski Lutarskie, woj. Lubelskie — p. Fl. Kotliński . . . . .          | 29        |
| 52. Pińsk — ul. Ogińskiego 14. Magistrat . . . . .                         | 44        |
| 53. Pionki (Zagożdżon), woj. Kieleckie — Państw. Wytw. Prochu . . . . .    | 103       |
| 54. Piotrków — pl. Czarnieckiego 1, p. M. Rawita-Witanowski . . . . .      | 216       |
| 55. Poznań — ul. Marszałka Focha 18-parter . . . . .                       | 500       |
| 56. Przeworsk, woj. Lwowskie — Cukrownia . . . . .                         | 26        |
| 57. Radom — ul. Ks. J. Poniatowskiego 6. m. 3. . . . .                     | 122       |
| 58. Rawa Ruska — adw. dr. E. Wojnarowski . . . . .                         | 28        |
| 59. Rembertów — Parowozownia W-wa-Wsch. p. K. Goszczyński . . . . .        | 45        |
| 60. Równe — woj. Wołyńskie . . . . .                                       | 20        |
| 61. Sambor — prof. W. Podoliński, II. gimnazjum . . . . .                  | 46        |
| 62. Sandomierz — ul. St. Zeromskiego 6, dom własny . . . . .               | 91        |
| 63. Sarny — prof. Ludwik Jarosz . . . . .                                  | 63        |
| 64. Sieradz, woj. Łódzkie — p. Bogdański . . . . .                         | 33        |
| 65. Skarżysko n/Kamienna — Nr. 2 Stowarzyszenie „Promień” . . . . .        | 50        |
| 66. Skierniewice, woj. Warsz. — ul. Galeckiego 9, p. A. Ratyński . . . . . | 32        |
| 67. Słonim, woj. Nowogr. — Starostwo . . . . .                             | 77        |
| 68. Sochaczew, woj. W-skie — K. Hugo-Badera, Rozlazłów Szl. . . . .        | 43        |
| 69. Stanisławów, — ul. Kilińskiego 9, prof. O. Hryculak . . . . .          | 60        |
| 70. Starachowice, woj. Kiel. — poczta Wierzbnik, Sekret. Zakł. . . . .     | 140       |
| 71. Suwałki, woj. Białost. — ul. Kościuszki 59, Sąd Okręg. . . . .         | 100       |
| 72. Szamotuły — ul. Rynek 34, p. St. Krupski, Nowa Drogerja . . . . .      | 50        |
| 73. Szczęśliwice, p. Włochy pod Warszawą — p. R. Dobsch . . . . .          | 50        |
| 74. Święciany Wil., woj. Wileńskie — Starostwo . . . . .                   | 30        |
| 75. Świętochłowice, woj. Śląskie — ul. Vogta 14, p. Pieczka . . . . .      | 24        |
| 76. Tarnów — ul. Krakowska 3. m. 3. . . . .                                | 50        |
| 77. Tomaszów Lub. — ul. Lwowska 49, p. I. Barski . . . . .                 | 27        |
| 78. Tomaszów Mazow. — ul. Prez. Mościckiego 6 . . . . .                    | 42        |
| 79. Toruń — ul. Bydgoska 90, p. M. Sydow . . . . .                         | 203       |
| 80. Tuchola, woj. Pomorskie — ul. Świecka 52 . . . . .                     | 70        |
| 81. Warszawa — ul. Karowa 31 . . . . .                                     | czł. 1765 |
| 82. Wejherowo — ul. Hallera 3, p. J. Starzyk, Insp. szk. . . . .           | 25        |
| 83. Wilno — Urząd Wojewódzki, dr. St. Lorentz . . . . .                    | 105       |
| 84. Włocławek, (Oddz. Kujawski) — ul. Słowackiego 1 a . . . . .            | 228       |
| 85. Włodzimierz Wołyński . . . . .   | 20        |
| 86. Włokowysk — ul. Fabryczna 1 . . . . .                                  | 65        |
| 87. Zamość — Gimn. Państw. prof. M. Pieszko . . . . .                      | 28        |
| 88. Żnin, woj. Pozn. — Gimn. dyr. J. Stomka . . . . .                      | 84        |
| 89. Żółkiew — Zamek królewski, Gimn. państw . . . . .                      | 25        |

Informator PTK 1933 r.



# Oddziały PTTK



- Oddziały:
- akademickie, szkolne i nauczycielskie
  - w środowisku wojskowym
  - przy zakładach pracy
  - przodownicze
  - pozostałe
  - o rodowodzie z PTT
  - o rodowodzie z PTK
  - o rodowodzie z PTT i PTK

Opracowanie mapy Szymon Bijak. Stan na dzień 31 grudnia 2015.



# Odnaki



Odnaki ze zbiorów Zbigniewa Lewandowskiego.



Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze to największe społeczne stowarzyszenie zrzeszające 65 760 turystów w 302 oddziałach (dane statystyczne z dnia 31 XII 2015 r.) Niektóre oddziały Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego prowadzą działalność we własnych obiektach.



1. Siedziba Centralnego Ośrodka Turystyki Górskiej PTTK w Krakowie przy ul. Jagiellońskiej 6/6a.  
*Fot. N. Figiel*
2. Kamienica Schumannów Oddziału Gdańskiego PTTK przy ul. Długiej 45. *Fot. W. Nieznalski*
3. Oddział PTTK w Rzeszowie przy ul. Matejki 2.  
*Fot. Ł. Kuczmarz*
4. Oddział PTTK „Ziemi Elbląskiej” w Elblągu przy ul. Krótkiej 5. *Fot. K. Zimnicki*





# Przewodnictwo i szlaki turystyczne

Kadra działaczy turystycznych PTTK czynnie uczestniczy w organizowaniu ogólnodostępnych wycieczek. W 2015 r. koła, kluby, oddziały, komisje i biura obsługi ruchu turystycznego zorganizowały 7778 takich imprez i wycieczek dla ponad 209 tysięcy osób, w tym blisko 80 tysięcy uczniów oraz ponad 4 tys. osób niepełnosprawnych. Odrębną grupę stanowią wycieczki zamawiające przewodnika. Przewodnicy turystyczni PTTK w 2015 r. obsłużyli 6260 wycieczek zorganizowanych przez jednostki PTTK, w których uczestniczyło ponad 217 tys. osób oraz 13 451 wycieczek i imprez organizowanych przez biura podróży, instytucje i organizacje z udziałem ponad 460 tys. osób.

Przewodnicy PTTK przeznaczają dużo czasu na działania społeczne, służą swą wiedzą i doświadczeniem organizatorom wycieczek i wypraw krajoznawczych, seminariów czy konkursów. Organizują akcję „Przewodnik czeka” oraz prowadzą spacer po trasach miejskich i terenowych.

Zdobycie uprawnień przewodnickich PTTK, które mogą obejmować cały kraj, jak też poszczególne regiony i miasta, poprzedza egzamin z wiedzy krajoznawczej i umiejętności oprowadzania turystów.

Pełnienie funkcji przewodnika to zadanie ambitne, dające dużą satysfakcję, ale wymagające m.in. stałego doskonalenia i aktualizowania wiedzy, dlatego tak ważne są kursy i szkolenia organizowane przez środowisko przewodnickie.

PTTK ma bardzo długą tradycję w dziedzinie znakowania szlaków turystycznych. Sojusznikami Towarzystwa w wielu przypadkach są samorządy terytorialne, administracja Lasów Państwowych, a także regionalne i lokalne organizacje turystyczne.

Szlaki turystyczne odgrywają ważną rolę informacyjną, ale również promocyjną – prowadząc do najbardziej atrakcyjnych miejsc. Na terenach parków narodowych i rezerwatów przyrody można poruszać się tylko wyznaczonymi szlakami!

W wielu miejscach przy szlakach turystycznych, m.in. dzięki wysiłkom służb leśnych, dyrekcji parków narodowych i krajobrazowych, umieszczono specjalne urządzenia przyjazne turystom: wiaty przeciwdeszczowe, miejsca biwakowania i rozpalania ognisk, a także tablice informacyjne. Węzły szlaków turystycznych znajdują się często w punktach widokowych, przy schroniskach górskich.

Szlaki piesze docierają też np. do stanic wodnych, aby amatorom turystyki kajakowej umożliwić poznanie najbliższych atrakcji położonych już na lądzie.

PTTK w Polsce ma duże doświadczenie w dziedzinie kształtowania sieci szlaków turystycznych zwłaszcza na obszarach górskich i z tych doświadczeń korzystały organizacje turystyczne w wielu krajach Europy.



# Szlaki turystyczne

W 2016 r. turyści mają do wyboru **37 436 km** szlaków pieszych nizinnych, **11 122 km** szlaków górskich, **14 853 km** szlaków rowerowych, **3018 km** szlaków konnych, **1113 km** szlaków kajakowych, **413 km** szlaków narciarskich oraz blisko **1000 km** szlaków spacerowych, dydaktycznych i innych.



Fot. A. Cygańska



Fot. A. Kaleniewicz



Fot. Archiwum Wydawnictwa PTTK „Kraj”







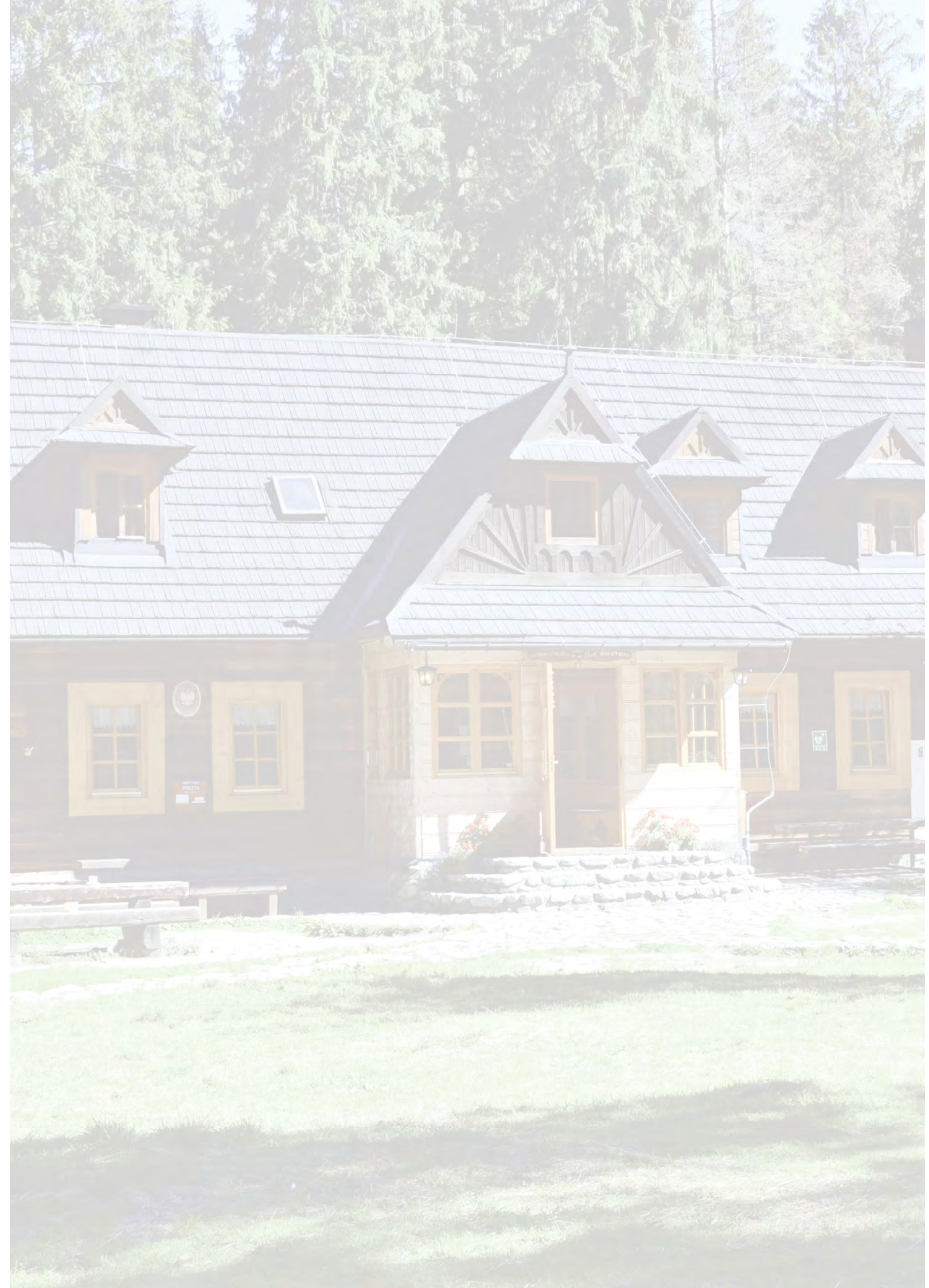
Projekt i realizacja mapy  
B. R. Korzeniewski

# Przewodnicy PTK



Fot. M. Kowalczyk





Fot. R. Rozum

Informację o przebiegu najatrakcyjniejszych szlaków można znaleźć na stronie internetowej **[www.szlaki.pttk.pl](http://www.szlaki.pttk.pl)**



# Schroniska

Schronisko turystyczne to znacznie więcej niż zwykły obiekt noclegowy. Już sama nazwa wskazuje, że jest to miejsce przyjazne, bezpieczne, dające możliwość odpoczynku, swoisty azyl w przypadku nieprzewidzianych zjawisk atmosferycznych. To miejsca spotkań turystów, oferujące – obok noclegów – także posiłki, niekiedy możliwość wypożyczenia sprzętu turystycznego, zawsze – wysuszenia przemokniętej odzieży, a przede wszystkim wspianą atmosferę. W schroniskach można dowiedzieć się o atrakcjach najbliższej okolicy, pobliskich szlakach, przybić okolicznością pieczęć, poświadczyć swoją obecność zdobywając kolejne odznaki turystyki kwalifikowanej.

Przy niektórych schroniskach górskich spotkamy małe muzea – ośrodki kultury turystyki górskiej.

Już w pierwszych latach działalności towarzystw turystycznych podjęto zakończone sukcesem próby tworzenia bazy turystycznej. Dotyczyło to zarówno Towarzystwa Tatrzańskiego, jak i Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego.

Na początku nie istniały możliwości budowania nowych obiektów, dlatego też wynajmowano domy, przystosowując je do potrzeb schronisk turystycznych. Wkrótce też budowano ze środków własnych domy wycieczkowe i schroniska. Pierwsze schronisko PTK otwarto w Świętej Katarzynie w Górach Świętokrzyskich w 1910 r. Była to jedna izba z dwoma łózkami.

Z biegiem lat baza turystyczna PTTK zmieniała się i dostosowywała do nowych wyzwań. Prace modernizacyjne, ustawicznie prowadzone przez Zarząd Majątkiem PTTK, realizowane są nie tylko ze środków finansowych Towarzystwa, ale również są pozyskiwane z programów pomocowych.

Na turystów czeka (stan grudzień 2015 r.) 5700 miejsc noclegowych całorocznych i 7400 miejsc sezonowych oraz 10 200 miejsc konsumenckich w 121 obiektach PTTK, w tym: schroniskach górskich, ośrodkach turystyki wodnej i campingach zlokalizowanych w najatrakcyjniejszych miejscach kraju. Dzięki środkom Norweskiego Systemu Finansowego 7 schronisk zlokalizowanych w parkach narodowych na terenie Bieszczadów i Beskidu Niskiego wyposażono w instalacje odnawialnych źródeł energii.

Przy wykorzystaniu środków Regionalnych Programów Operacyjnych zrealizowano projekt „Zielone Schroniska”, który objął 7 obiektów w Tatrach, 11 w Beskidach i Pieninach oraz dwa obiekty turystyki wodnej na Mazurach.

W ostatnich latach ze środków własnych oraz zewnętrznych zrealizowano program „Zmniejszenie uciążliwości obiektów PTTK zlokalizowanych na terenach parków narodowych”. W ramach programu zmodernizowano kotłownię centralnego ogrzewania, wykorzystano odnawialne źródła energii w ponad 20 obiektach w Karpatach i Sudetach.

O zachowanie poziomu obiektów PTTK służących turystom dbają spółki Towarzystwa: Sudeckie Hotele i Schroniska PTTK, Schroniska i Hotele PTTK „Karpaty”, Mazury PTTK oraz Bieszczadzkie Schroniska i Hotele PTTK.



Andrzej Janicki, przewodnik łysogórski, zamierzał w Świętej Katarzynie zbudować nowy dom. Starą chatę wynajęło PTK na swoje pierwsze schronisko otwarte 28 sierpnia 1910 r.

## Chata Janickiego

Była to (...) niezbyt duża izba o dwóch oknach czysto wybielona z pułapem z belek. Na środku duży stół z 2 szufladami, obok sześć krzesel. Przy drzwiach duża szafa na rzeczy, a po długiej stronie umywalka. Dwa dobrze zastlane łóżka stoją przy bocznych ścianach, a duży parawan może jedno z nich odgradzić od reszty pokoju. Wieszadło z półeczką i kołkami, na półeczce lampa i dwa lichtarze, a nad umywalką lustro kończą umeblowanie. Na ścianie „Panna Święta, co jasnej broni Częstochowy i w Ostrej świeci Bramie”. Duża mapa sztabowa okolicy Łysogórskiej, kilka ładnych fotografii okolicznych i wycinanek łowickich stanowią dekorację pokoju...

Aleksander Janowski, Pierwsze schronisko, Ziemia 1910 nr 37



Pierwsze schronisko PTK w prywatnym domu w Świętej Katarzynie.  
Fot. L. Ostaszewski



Schronisko PTK w Św. Lipce.



Schronisko PTK w Starym Folwarku nad jeziorem Wigry.



Stary śpiczlerz w Kazimierzu nad Wisłą, wyremontowany w ramach planu inwestycyjnego. Wnętrze adaptowane na nowoczesne schronisko turystyczne PTK. Fot. W. Bağiński

| Miejscowość   | Ilość miejsc nocleg. | Cena noclegu |                  |              | Adres   |
|---|----------------------|--------------|------------------|--------------|---|
|   |                      | członk.      | młodzież szkolna | nie członk.  |   |
| Bydgoszcz   | 20-30                | 1,—          |                  | 1,50         | ul. Dworcowa, Szkoła Przemysł. Dokszałc.      |
| Gdynia  | 500                  | 1,50         |                  |              | Gmach Etapu Emigrac.                          |
| Grudziądz   | 50                   | —,50         |                  | 1,—          | ul. Forteczna 28.                             |
| Kazimierz n/Wisłą                                       | 40                   | —,50         | —,20<br>—,30     | 1,—          | Klasztor OO. Reformatorów.                    |
| Ojców   | 70                   | 1,50         | —,50             | 2,50         | Willa „Reduta”.                               |
| Pieskowa Skała  | 60                   | —,30         |                  | 1,—          | Willa p. Marszałkowej.                        |
| Puck (dom wł.)  | 64                   | —,50         | —,50             | 1,—          | Schron. P. T. K. przy Dworcu Kolejowym.       |
| Sandomierz (d. wł.)                                     | 100                  | 1,—          | —,50             | 1,50         | ul. St. Żeromskiego 6.                        |
| Św. Katarzyna   | 40                   | —,50         |                  |              | Willa pp. Dzieżkowskich pod Łysicą.           |
| Świętę-Jezioro (d. wł.)<br>23 km. od Nowogr.            | 32                   | —,80         | —,50             | 2,—          | Nowogródek, inż. Puzyrowski.                  |
| Toruń (dom wł.)   | 50                   | —,50         | —,75<br>—,50     | 1,—          | ul. Przedzamcze 9.                            |
| Warszawa  | 20                   | 2,—          | 2,—              | 2,50         | ul. Karowa 31.                                |
| Wigry-Jezioro (d. wł.)                                  | 60                   | —,50<br>1,—  | —,50<br>1,—      | 1,—<br>2,—   | Wigry, pow. Augustowski, st. kolej. Płociczno |
| Wilno   | 30                   | —,50<br>1,—  | —,50<br>1,—      | —,75<br>1,50 | ul. św. Anny 13.                              |
| Zakopane, (d. wł.)<br>Dom wycieczk. im. ks. Stolarczyka | 100                  | 2,—          | 1,—<br>1,50      | 3,—          | ul. Chełubińskiego pod Koziańcem.             |
| Zwardoń   | 36                   | 1,50         |                  | 2,50         | Willa „Zwardonianska”.                        |

Własna przystań na Wiśle — WARSZAWA-Praga, Miedzeszyńska 8, Główna Kwatera krajoznawczej turystyki wodnej P. T. K. Własny dom campingowy.

Opracował: Dr. Franciszek Uhorczak — Lwów, w lipcu 1933.

(10.000 egz.) Cześćkami „Drukarńi Polskiej” Lwów, ul. Krasieckich 18 a. Tel. 29-19.





Fot. J. Janowicz



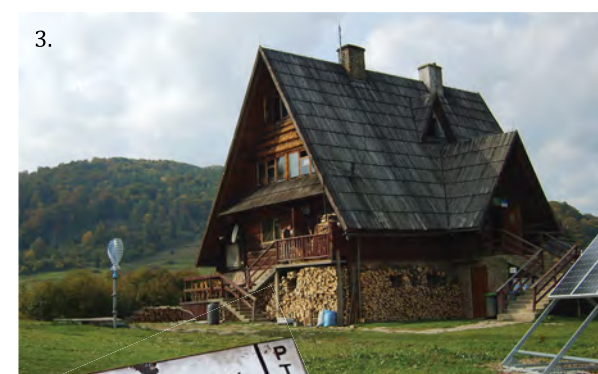
Zamek Chojnik. Fot. A. Mateusiak







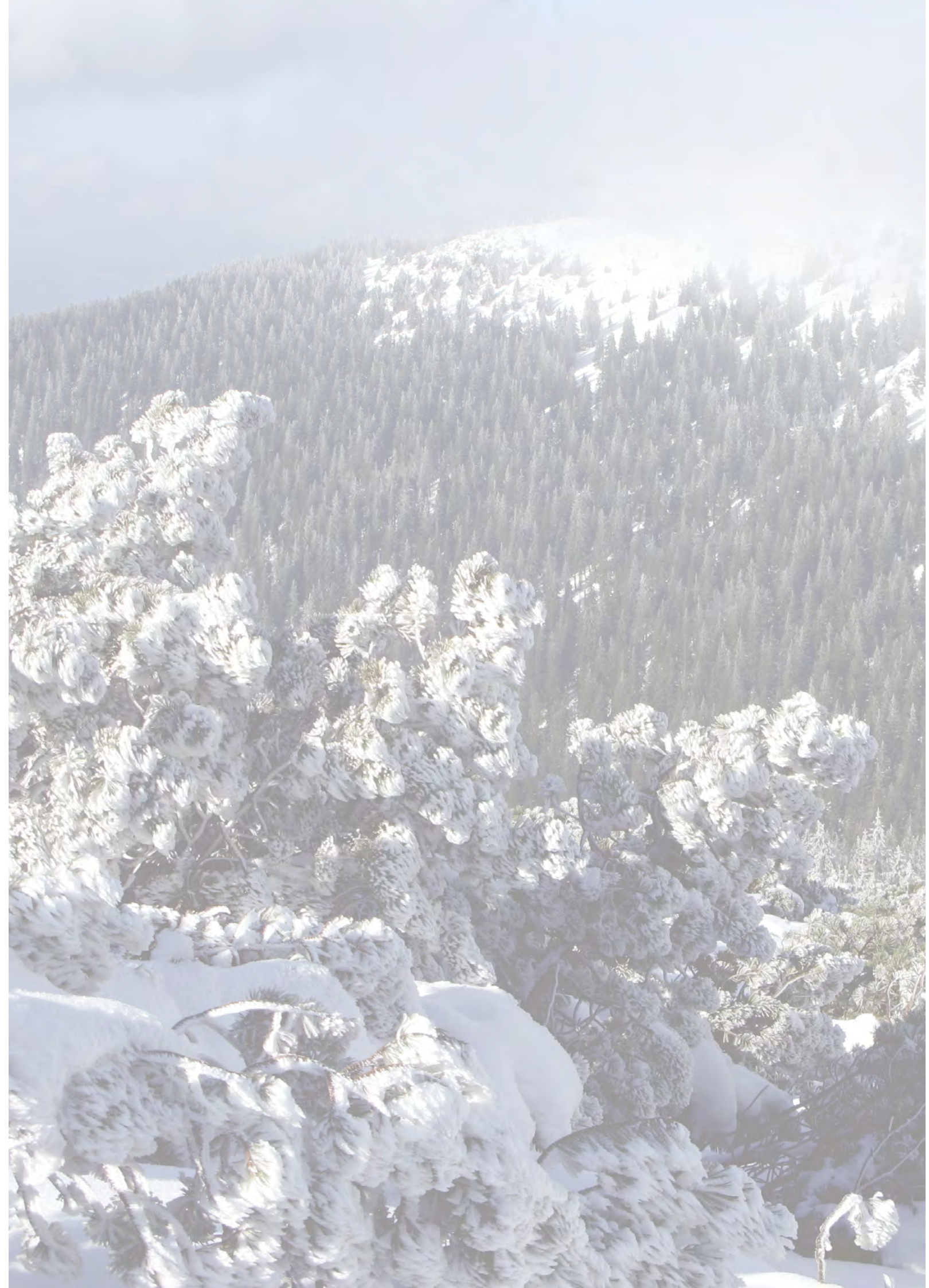
Ważnym udogodnieniem dla osób poznających walory turystyczno-krajoznawcze Polski jest baza noclegowa PTTK rozmieszczona na turystycznych szlakach i w atrakcyjnych krajoznawczo miastach. O zapewnienie noclegów wędrowcom i wycieczkowiczom starano się zarówno Polskie Towarzystwo Tatrzańskie, jak i Polskie Towarzystwo Krajoznawcze. Znanym, do dziś działającym obiektem wybudowanym przez PTK, jest Schronisko PTTK w Świętej Katarzynie.



Z wykorzystaniem środków z Regionalnych Programów Operacyjnych zrealizowano projekt „Zielone Schroniska” – 7 obiektów w Tatrach i 11 w Beskidach i Pieninach oraz wybudowano nową Ekomarinę w Wilkasach, zmodernizowano Ośrodek Turystyki Wodnej w Kamieniu, gdzie powstała kolejna ekologiczna przystań żeglarska.



1. Dom Turysty w Warszawie.
2. Hotel Aries, Zakopane.
3. Bacówka PTTK Jaworzec (elektrownia hybrydowa).
4. Ekomarina PTTK Kamień.





# Działania krajoznawcze

Wielkim kapitałem Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego wyniesionym także z doświadczeń poprzedników – jest nie tylko ogromna wiedza o ojczystym kraju, ale przede wszystkim niespożyta chęć do jej systematycznego poszerzania i przekazywania kolejnym pokoleniom.

Ta tradycja zgłębiania wiedzy o Ojczyźnie drogą jej bezpośredniego poznawania na turystycznych szlakach jest kontynuowana przez wszystkie pokolenia członków i sympatyków PTTK, od najmłodszych do seniorów.

Dziś w działalności komisji Zarządu Głównego, oddziałów, kół i klubów PTTK, wykorzystywane są nowoczesne środki przekazu przy organizacji imprez, prowadzeniu szkoleń, przekazywaniu informacji, upowszechnianiu. Nie zapomina się jednak, że prawdziwą wartością turystyki jest przede wszystkim kontakt z drugim człowiekiem.

Tradycyjnymi formami popularyzacji krajoznawstwa, poza wydawnictwami i wędrowkami, są odczyty, seminaria, sesje, wystawy, organizowane przez koła, kluby, oddziały, komisje Zarządu Głównego PTTK. W 2015 r. odbyło się 2908 takich spotkań z udziałem 98 916 uczestników, a 598 wystaw obejrzało 174 960 osób.

Dużą rolę w zachęcaniu do krajoznawczych wędrowek odgrywa cały system odznak turystyczno-krajoznawczych (m.in. Odznaka Krajoznawcza, Odznaka Turysta Przyrodnik, odznaki poszczególnych dyscyplin turystyki kwalifikowanej).

Działacze PTTK, wielokrotnie reprezentujący różne dziedziny nauki, są autorami cennych publikacji popularnych i popularno-naukowych. Obok przewodników turystycznych ukazują się m.in. krajoznawcze monografie regionalne oraz publikacje zawierające wyniki badań nad ruchem turystycznym.

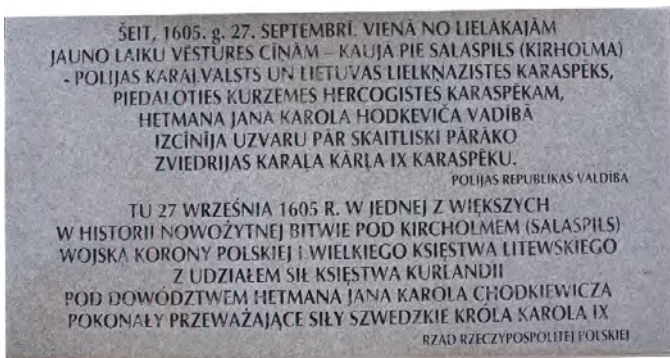
Współczesne krajoznawstwo, tak jak i dawniejsze, można śmiało nazwać jedną z najlepszych szkół wychowania społeczeństwa obywatelskiego.







Centralny Zlot Krajoznawców Kresy 2016. Fot. B. Korzeniewski



Śladami polskiej historii – Salaspils. Fot. J. Partyka



Wystawa zdjęć członka honorowego PTTK Adama Czarnowskiego w CFK PTTK w Łodzi. Fot. Z. Lewandowski



XXX Seminarium Krajoznawcze Wojska Polskiego, Twierdza Zamość 2016, 10-15 kwietnia 2016 r. Fot. G. Kufel





Po 110 latach od powołania Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego dysponujemy innymi możliwościami i środkami poznania Ojczyzny i Ojcowizny. Coraz częściej organizowane są imprezy rozbudzające zainteresowania turystyczno-krajoznawcze dzieci i młodzieży, okolicznościowe spotkania w plenerze, konkursy.

*Poznaj swój kraj....*



Dzieci mogą zdobywać odznaki od 1 stycznia 2016 r.



Podsumowanie konkursu Wędrowki z plecakiem kolorowym szlakiem. Sala konferencyjna ZG PTTK, 16.01.2016, Fot. E. Matusiak-Gordon



[www.pttk.pl](http://www.pttk.pl)  
[www.pracowniapttk.pl](http://www.pracowniapttk.pl)  
[www.cotg.pttk.pl](http://www.cotg.pttk.pl)



Wiosną 2012 roku Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze we współpracy z portalem Geocaching Polska ustanowiło Odznakę PTTK Geocaching Polska. Zdobywanie odznaki możliwe jest dla wszystkich poszukiwaczy skrytek zarejestrowanych w serwisie [www.geocaching.com](http://www.geocaching.com), znajdujących się na terenie Polski.





# Spis treści

|  |    |
|--|----|
| Wstęp  | 5  |
| Początki działalności Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego | 7  |
| Od PTK do PTTK   | 11 |
| Wydawnictwa  | 15 |
| Wycieczki  | 19 |
| Muzea krajoznawcze   | 23 |
| Ośrodki programowe   | 27 |
| Kongresy krajoznawcze                                      | 31 |
| Młodzież   | 35 |
| Oddziały terenowe  | 39 |
| Przewodnictwo i szlaki turystyczne                         | 43 |
| Schroniska   | 47 |
| Działania krajoznawcze                                     | 51 |
| Spis treści  | 55 |









1906

**110  
lat  
historii**

2016





ISBN 978 83 7005 593 6